

198295

ROMÂNII TRANSCARPATINI

DE

G. CONSTANTINESCU-RİM.
BCU Cluj / Central University Library Cluj

PROFESOR

Doù conferințe publice ținute la Ateneul din Berlad

BERLAD

Tipografia George Catafany

1891

ROMÂNII TRANSCARPATINI

DE

G. CONSTANTINESCU-RİM.

PROFESOR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Două conferințe publice ținute la Atcneul din Berlad

BERLAD

Tipografia George Cașafany

1891

ROMÂNII TRANSCARPATINI

INTRODUCERE

Nemuritorul Bălcescu, în clasica sea operă «Michaiu Viteazul» cu un condei măestrit, descrie topografia Transilvaniei. «Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați, dice el, se întinde o țară mândră și bine-cuvântată, între toate țările, semănate de Domnul pe pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețele naturale, ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, totă această țară și dintr'însul, ici colé, se desfac, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe pedestaluri inverzite, care versă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsore, cari ca doi urieși staă la ambele capete ale țerei, cătând unul în fața altuia. Păduri stufóse, în ca-

re ursul se preumblă în voie, ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acestor munți . . . . . Aci stejarii, brazii și fagiți trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunđi într'o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Orî în cotro te-î uita, veđi culorî felurite ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încântător farmecă vederea: stânci prăpăstiose, munți urieși, ale căror vîrfuri mîngâie noriți, păduri întunecóse, lunci înverđite, liveđi mirositoare, văi rēcoróse, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, pârîe repeđi, care mugind gróznic: se prăvălesc în cataracte, printre acele amenințătoare stânci de piatră, ce plac vederei și o spăimântă tot-o-dată. Apoi în tot locul dai de rîuri mari, cu nume armoniose, ale căror unde port aurul. În pântecele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa . . . . .

Ast-fel este țera Ardealului.* *)

Acéstă țera încântătoare, leagănul naționalității nóstre, focarul de lumină și de viață, este locuită, în mare majoritate, de Români și totuși ei ca și frați lor, dintre Tisa și munții Hațegului, ai Bihorului și Negrii, cu toți în număr de peste 3,000,000 suflete, zac sub robiea politică a Ungurilor, acum chiar, când este timpul liberalismului! Și lucru curios, Unguriți se pretind a fi, cel mai liberal popor înainte mergătorii cul-

*) **N. Bălcescu**: Istoria Românilor sub *Michaii Viteazul* pag. 307 seq.

turei în Sud Estul bătrânului continent. Ironie! De când călăul este dătător de vieață?

Apoi Bucovina, «frumósa grădină», în majoritate este locuită tot de Români, peste 250,000, cari sînt încălziți de același foc sacru ca și noi; căci de curînd, prin înșelăciune sînt răpiți, de la sânul cel drăgălaș al mumei lor, sîn plăpînd, care și acum simte și va simți pururea, cine știe pînă cînd, un gol amarnic. Muma oftéză și un dor nestîns o cuprinde, cînd se gîndește la fiica răpită; fiica suspină și și îndreptéză gîndul spre muma sea iubită, căci greu este traiul la strein.....

Maî sînt Români răpiți și vocea lor înăbușită nu póte, să spună lumii, suferințele lor cele cu greu de închipuit și de descris — sunt frații noștri din *Basarabia* aproape 1,000,000 loc.

Peste *patru milioane* de Români *). gem dér sub stăpînire streină; și ei sînt vecinî cu noi; strigătele de desperare ale unora, vocea înăbușită a altora se aude și un fior rece ne cuprinde pe toți. Ei sînt frații noștri! . . . . .

În triunghiul de ape: Tisa, Dunăre și Nistru pe o suprafață de 300,000 k. p. locuesce, în masă compactă, o populațiune neaș românească de peste 10,000,000 locuitori. Cele-l-alte naționalități abia însuméză 5,000,000 loc. Și aceștia sînt răslețiți, precum: Unguri, Secuî, Sași, Ebrei, Ruteni, Ruși, Poloni etc. Să se noteze bine, că în numărul total de 15,000,000, Români ai o majo-

*) A se consulta studiul d-lui *Dim. A. Sturdza* „*Europa, Rusia și România*“ *Revista nouă* III No. 4 și 5 din 1890.

ritate zdrobitóre: 10,000,000 contra a 5,000,000, în care intră și națiunile negative: Ebreii, Țigani, Armenii etc. Ce frumos viitor îi este rezervat României și cu tóte acestea cât de amar este prezentele!

Așa fiind lucrurile, și așa sunt, *este posibil o irridentă română*, este cu putință un «bellum omnium contra omnes» pentru realizarea idialului, scump orî cărei inimî românești, pentru a avea o Românie mare și puternică? Pe cât de sublime sînt aspirațiunile, pe atît de dificil este realizarea lor. Cine cêrcă imposibilul, riscă să piardă totul. Suntem o insulă încungiuurată de un ocean imens, care devenind furios, va fi primejdios. Ideul Românilor nu se póte ajunge prin rêsboie și cuceriri, ci pe cale pacinică, prin cultivarea conștiinței naționale. Evenimente de felul acesta nu încep ađi, pentru a se termina mâine; ele 'și aű rădăcina cufundată, în cele mai ascunse cute ale trecutului, rădăcină, care în mod inconscient pênă acum, de acum se sperăm, că în mod conscient, acumuleză necontentit la sevă dătătoare de viață, din care va crește arborele cel majestos, sub care se va adumbri o dată Românul. *Cultivarea conștiinței naționale este limanul mântuitor al neamului nostru.*

Ast-fel pusă chestiunea, ar fi o crimă să nu fie îmbrățișată de orîce Român; este vorba de viață și de mórte a fraților noștri; când ei vor fi nimiciti, prin desnaționalizare, primejdia va fi mai mare și pentru noi; noi suntem respectați

nu pentru că numărăm numai 6,000,000 loc. la gurile Dunărei, dar pentru că și alți 3,000,000 stăpânesc cheile Carpaților și pentru că, din peptul tuturor răsună mântuitorul glas «*voim să trăim ca națiune liberă*» și această voință unanimă și va avea echoul în Europa cultă.

Frații noștri, de peste Carpați, nu cer să se uniască cu noi — acesta ar fi irridentism — nici noi nu urmărim cucerire; ei cer, să nu fie omorîți ca națiune și noi trebuie, să fim trâmbița răsunătoare a jalnicului lor glas. Vitrigia vremurilor celor grele ne a despărțit fizicește, adică politicește; corpul național suferă, el este desmembrat; sufletul însă este intact și precum avem aceeași origină, avem aceleași simțimente, aceleași aspirațiuni: *suntem și trebuie să fim uniți spiritualicește* *).

Pe lângă aceste considerațiuni de actualitate și viitorime, mai avem și o datorie de recunoștință, către frații noștri de peste Carpați. Transilvania și Maramureșul este leagănul naționalității noastre; de acolo au plecat Radu Negru și Bogdan, primii pionieri ai României actuale; acolo s'a introdus, pentru prima oară, limba româniască, oficial, în scris tipărit și vorbit, în biserică și școlă; **) acolo a fost într'o vreme creierul na-

---

*) *Academia Română*, în modul cum este întocmită, simbolizează unirea spirituală a tuturor Românilor. Vezi *Raportul Acad. rom. la sêrb. de XXV ani de d-nu D. A. Sturdza* pag. 7.

**) *A. D. Xenopcl: Istoria Românilor* III 627-639. IV 66-86.

țiuneî nstre la Blaj; de acolo a pornit luminatorii sufletului nostru, deștepttorii noștrii, din epoca renașterei; și dec am lăsa la o parte un orgoli ru înteles, re acum, am putea aspira la un viitor mai bun fără de ei? Cți snt militari, cți snt profesori, ingineri, avocați, magistrați, medici, agronomi, industriași? Dec în Transilvania n'ar fi fost Romni, cine știe, ce s'ar fi ales de noi. Să judecăm cu snge rece. Romnia fără Transilvania n'ar fi putut exista; nimicirea Romnilor de acolo, ar fi un pumnal înfipt în însși inima nașionalittei nstre. Studiem lucrurile în esența lor și nu ținem seamă, că în pădure sunt și uscături, care a făcut mult ru acolo ca și aici; aceste uscături însă se eliminz prin însși natura lor, în desprețul și sub oprobriul tuturor Romnilor.

Am đis, că idealul Romnilor și are rsirate rădăcinile sle, în cele mai ascunse cute ale trecutului; s cercetăm dec trecutul fraților noștrii subjugăți, să vedem, cum a trăit ei, ce a simțit, ce a cugetat și încercat să facă, pentru a întelege, ce voiesc ei acum; numai ast-fel prin trecut, putem să avem o soluțiune dreaptă a presintelui; fie-care eveniment și are cauza sa și din înlănțuirea tuturor cauzelor și efectelor se póte cunoște viața unui popor și pređice viitorul lui.

* * *

În anul 1894, prin urmare peste 3 ani, Un-

guriî vor sërba un jubileu măreţ — 1000 ani de când s'au aşezat în patria lor actuală. Sër-barea, de sigur, are o importanţă capitală pen-tru ei ca naţiune. Una mie de ani, în viaţa unui popor, e colosal şi mai ales, în nişte îm-prejurări aşa de critice, cu care au avut, să se lupte şi să se iasă biruitori. Streini prin origină, limbă, cultură, obiceiuri, credinţe, formă de gu-vern, fieroşi, căci «să hrăniau aprópe în chipul fiarelor sëlbatece, cu carne crudă şi cu sânge. Inima duşmanilor omorîţi o tăia în bucăţi şi o înghiţia în chip de doctorie» *); streini şi, de popórele încungiuurátore, ei au împrumutat de la toţi; prin încrucişări cu Slavii, Germanii şi cu Româniî tipul lor asiatic s'a modificat, *oblicita-tea ochilor* şi *proeminenţa pomelilor* de la obraz a dispărut; **) ca cultură asemenea ei au primit totul, căci n'aveau nimic de cât barbaria; şi au păstrat însă neştirbit caracterul lor etnic şi în ciuda tuturor jurstărilor, ei au eşit mai oţeliţi pentru viaţă. Când s'au aşezat în valea Dună-rei de mijloc, în Panonia şi Pusta de ađi (894) erau în număr de ~~216.000~~ barbaţi înarmaţi, cea ce presupune o populaţiune de 1,000,000 care erau, după cum am spus, barbari, fie-roşi, înspăimântători, pentru vecini; acum ei sunt culţi şi se pretind a fi înainte mergătoriî cultu-rei în S. E. Europei; au păstrat însă o notă e-

*) A. D. Xenopol: *Istoria Românilor* I 483. cfr. Ro-hrbacher: *Histoire Universelle de l'Eglise Catholique* vol. XII 481: „Ils égorgeaient leurs prisonniers, buvaient leur sang et leur mangeaient le coeur qu'ils regardaient comme un remède à plu-sieurs maladies“.

**) Louis Leger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie* pag. 58 seq. cf. Ed. Sayous *Hist. des Hongrois*.

sențială, care ne demonstrează, în mod neîndoelnic, că precum acum 1000 ani erau înspăimântători pentru vecinii și în special pentru Români, sunt cu mult mai primejdioși azi; atunci căutau să o mōre fizicește, acum spiritualicește; atunci tăiau cu spada, acum cu legile; armele de distrugere s'au schimbat, s'au perfecționat; consecințele sunt mai de temut.

Când Ungurii s'au așezat la Vest de Tisa, întreg quadrilaterul Transilvaniei și țerile adiacente, pēnă la Tisa, erau locuite de Români și Slavi, ca și laturile esteriore ale Carpaților — Muntenia și Moldova. Găsim acolo, ca și la noi, primii germei de viață de state slavone și române, dintre care cel mai însemnat este *Statul românesc al lui Gelu*, care de sigur, că s'ar fi dezvoltat, în acelaș sens, cum s'a dezvoltat Statul lui Seneslau, dând naștere unei *Muntenii transcarpatine*, cum a lui Seneslau a format *Muntenia ciscarpatină* — Valachia; din nefericire Statul lui Gelu a cădut sub Unguri; iar Transilvania, din primele timpuri ale cuceririi, a fost considerată de Unguri, ca țera cea mai frumoasă, locuința zânelor lor încântătoare «care la ivirea aurorei și pieptēnau frumoșii lor perid'auriți peste țeră, ast-fel că totă lumea era mulțumită»; tot aici în munți era palatul de argint și de aramă, pădit de un leu de aur, în care locuia deul minunilor — *Tünder*; așa spun legendele ungurești și așa a fost considerată a-

céstă țără de primii cuceritori, cari tratau pe supușii români și slavi cu multă bunăvoință, după cucerire, respectându-le datinile, credințele, obiceiurile, limba chiar; căci marele lor rege Stefan dicea «nam unius linguae uniusque moris regnum imbecille est» — o singură limbă și aceeași lege în Ungaria este o imbecilitate. — Cum s'au schimbat lucrurile! Și cu toate acestea marele rege avea dreptate; Ungaria va fi tare prin federațiune, iar nu prin centralizare și des-naționalizare.

Transilvania e cucerită definitiv și în întregime de Uguri, pe timpul regelui Stefan în 1002; celelalte țări mărginașe ale quadrilaterului: Maramureșul și Crișana fuseseră cucerite îndată după aședarea Ungurilor, iar Temișana tocmai la 1301.

Pentru a putea cunoște viața fraților noștri transcarpatini, adică simțirile și ideile lor, cugăturile și aspirațiunile lor, traiul lor material și intelectual, în timp de 1000 ani, de când au căzut, parte din ei, sub Uguri și pînă acum, ne vom călăuzi de evenimentele mari interne, care au schimbat din răstimpuri în răstimpuri mijlocele de viață ale înșiși stăpânilor lor.

Ungaria a fost cărmuită de regi naționali, descendenți ai lui Arpad, întemeietorul statului, pînă la 1301, după care dată s'ue pe tron regi streini, din familia Anjou, sub cari s' schimbă relațiunile interne și o nouă ordine socială, eco-

conomică și politică se introduce în Ungaria, schimbare, care dă o cu totul altă față atât națiunii maghiare, cât și celor-lalte naționalități slave și române,

Până la finitul sec. XIV, forma de guvern în Ungaria a fost *federală*. In spre această formă de guvern tind și acum aspirațiunile române, mod ficată, bine înțeles, de spiritul timpului; deci dar întâia periodă, din viața confrăților noștri, ar fi perioda federalistă și militară, în care se recunoște existența ducatelor seu voivodatelor naționale, din complexul cărora se forma regatul Maghiar mare și puternic. Acesta până la finele sec. XIV.

A II-a periodă, caracterisată prin distrugerea federalismului și nesocotința naționalităților, în care tronază feudalismul: Aristocrația și Servagiul, seu mai bine Boieria și Robia (1400-1848). Acestă periodă este foarte bogată în consecințe triste pentru Români și chiar pentru Unguri. In acest răstimp de 500 ani se întâmplă marile evenimente: catastrofa de la *Mohács*, seu desființarea Regatului maghiar și recunoșterea Autonomiei Transilvaniei, sub principii Unguri (1526-1699); nimicirea Autonomiei Transilvaniei și anexarea ei la Austria (1700-1848) seu mai bine până la 1867;

A III-a periodă Dualismul - *Ausgleich*, seu unirea Austriei cu Ungaria și încorporarea Transilvaniei la această din urmă (1867-1891). Dualismul este con-

centrarea a două minorități, cu scop de a înăbuși majoritățile reale slave, române etc. și a tot puternicia elementelor germane și maghiare.

Vom analiza viața poporului român în câte treile aceste perioade, adică în perioada federală său militară, în cea feudală și în fine sub dualism.

A. Românii de peste munți în perioada federală 1000-1400.

În prima perioadă poporul românesc ni se prezintă ca un popor liber, militar, cu teritoriile și clasele sale sociale, cu instituțiile sale particulare, în scurt, ca o națiune politică distinctă, în toate elementele sale, de națiunea ungurească, secuiască și săsească*.

Aceste adevăruri reies, din o mulțime de documente, care stabilesc, în mod neîndoelnic, eroismul Românilor în apărarea granițelor de la Dunăre, Sava și Carpați, în contra Turcilor, cu care s'a-au luptat în forțe multe rânduri, cu mult eroism, după cum recunosc chiar împărații și regii ungurești. În interiorul țerei chiar, ei erau organizați militărește, construiau fortificațiuni, apărau castelele, luau parte la război. Cum ocupațiunea de căpitanie a Românilor era apărarea țerei, tot ast-fel și în organizarea lor politică se resimte influența militară. În capul provinciilor erau *Voievozii, Bani și Căpitani* cu autoritate mi-

N. Dănsușianu: *Revoluțiunea lui Horia 1784-1785*
pag. 57.

litară, administrativă și judecătorească, după împrejurări; *sub Voievozi* veniaŭ *boierii* séu militarii oficeri, Cnezii séu căpitanii de districte, apoi țeranii soldați și plugari. Avem ex. de fórte mulți *voievozi*, *boieri* și *cnezi* români, care au ilustrat cu faptele și vitejia lor Istoria Transilvaniei și nobilimea română este recunoscută, sub numele séu genetic, cu totul deosebită de nobilimea ungurească, în chiar actele lor oficiale. Aceștia formaŭ o dată fala naționalității române de pe Carpați. Cum lesne se póte înțelege, clasa cea mai numerosă o formaŭ țeranii, adevărați apărători, în timp de răsboi, și isvorul de bogăție al țerei în timp de pace. Țeranii soldați în prima periódă, erau liberi, aveaŭ proprietăți, care se puteaŭ moșteni, cu o singură îndatorire, să fie pururea gata de luptă, condițiune pe care ei o îndepliniaŭ cu devotament, căci știaŭ bine, că apărând moșia cea mare și apără fie-care moșióra sea.

Românii aveaŭ teritorii naționale, cârmuite de șefii de ginea lor, precum: Țera Făgărașului, Banatul Severinului, Țera Hațegului, Aradul, Zarandul, Bihorul, Beregul, Maramureșul etc. care în documentele medievale figuréză ca Voievodate séu Cneziate românești. Din ex. ci tate se vede, că Regiunea transcarpatină până la Tisa, era a Românilor, din punctul de vedere etnic și politic; dreptul public român, obiceiul pământului, regula afacerile interne; judecătorii și tribunalele erau românești; dreptul

de proprietate și ereditate recunoscut, taxe și contribuțiuni proprii, în fine fie-care stățișor avea prerogativele unui stat autonom, care era unit cu Ungaria numai din punct de vedere militar; Româniî conduși de șefii lor trebuia, să ajute pe Ungurî la răsboiū; era un fel de dualism, séu mai bine, federațiunea tuturor voivodatelor, folositóre și unora și altora. Óre din cele trecute vremurî, n'ar fi bine ca veciniî noștriî să ia pilde pentru binele lor și al fraților noștri? Pênă la finitul sec. XIV funcțióneză peste Carpați în Banat, Transilvania etc. chiar Diete séu Congregațiuni, la care participă tóte naționalitățile, după orgina lor genetică, adică Ungurî, Sașiî, Secuî și Valachii, puténd să reformeze înséși starea internă a țerei, din punct de vedere legislativ, administrativ și judiciar.

Incheind decî acéstă períodă constatăm, că Româniî păstrase în primele timpurî, după cucerirea maghiară, proprietatea pământului lor, că aveau o nobleță organizată, că ei locuiaū în propriile lor ținuturî, ocârmuiți de Voivođii și Cnezii lor, că daravelele lor se regulaū, după niște norme proprii ale obiceiurilor lor, că luaū parte la adunările séu dietele ținutuale și provinciale și în sfârșit, că chiar poporul de jos era obligat, mai ales, la purtarea slujbei armate și nu la alte îndatoriri de rând. *)

*) N. Dênsușianu: *Revoluțiunea lui Horia* 28-57 cf. A. D. Xenopol: *Istoria Românilor* I. 512.

B. Româniî transcarpatinî sub feudalism 1400-1848.

A doua periódă, din Istoria Transilvaniei, cuprinde, evenimentele dela începutul sec. XIV pênă la 1848 prin urmare 450 anî. De óre-ce Transilvania, din punct de vedere politic, în acest rēstimp a suferit multe schimbări, istoria sea sē împarte în 3 sub-periódē: a) unită cu Ungaria, însă avēnd Dieta sea, pênă la 1526, catastrofa de la Mahács. Transilvania sē asemēnă în acest rēstimp cu Dauphiné din Franca sēu Valles din Anglia; moștenitorul la tronul Ungariei, era principe al Transilvaniei; b). Transilvania este autonomă, guvernată de principî Unguri calvinî protestanți sēu catolici 1526-1699; c). cuprinsă de Austria pênă la 1848, respective pênă la 1867.

Aceste evenimente mari politice au avut urmări hotărîtore, în mersul de dezvoltare al poporului român.

a) În prima sută de anî, 1400-1500, sē savârșește întroducerea feudalismului în Transilvania. Cu acēstă instituțiune sē nimicește proprietatea individuală și libertatea muncitorilor țărani, în locul căreia sē ridică boerismul cleric și laic, proprietar absolut al solului, alături cu servagiul, iobagia sēu mai bine robia muncitorilor, pe pământul fost o dată al lor, iar acum usurpat prin lege de nobilî, căroră regele li l de-

dea în schimbul devotamentului, jurământului de credință și serviciului militar, ce ei s'au obliga să l' facă regilor. Feudalismul, o instituție pur militară, a avut consecințele cele mai rele, din punct de vedere economic, social și național. Din punct de vedere economic și social muncitorii erau robii ai proprietarilor, cărora le lucra obligator de la 4—6 zile pe săptămână; naționalitatea, conform principiilor acestei instituțiuni, era nesocotită; ast-fel Voivodatele române dispar, iar nobilimea română părăsește poporul din sânul căreia ieșise și pentru a 'și păstra se'u câștiga proprietate, se'u privilegii, îmbrățișează catolicismul, se desnaționalizează, se contopește în nobilimea maghiară; ast-fel (la) naționalității române, care a ilustrat istoria gintei lor, cu fapte și nume eroice, ca Ión și Matheiú Corvin, ca voievođi și alți bărbați iluștri, o trădeză, deserteză de la postul lor de onóre. — Legea generală se adeverește: *nu capul se'u inima 'i a condus, ci interesul* — Avem fôrte multe ex. de ast-fei de desertori*) Requiescant in domino! Cnezii români parte se boieresc și prin urmare se desnaționalizează și ei, parte cad în stare de iobăgie și continuă a fi adevărați Români, conservatori ai originii, limbei și aspirațiunilor națiunii lor.

Elementul de viață al naționalității române l' au păstrat, acolo ca și la noi, țeranii; ei au re-

*) N. Densușianu: op. c. notă pag. 58.

zistat în contra tuturor încercărilor de maghiarizare, catolicizare, seú reformațiune; caracterul distinctiv al credinței lor religioase a fost ortodoxismul; rar țăran român e catolic, luteran seú calvin; religiunea s'a identificat cu națiunea: *sînt de lege româniască 'ți rîspunde, când 'l întrebî, ce religie profeséză*. A făcut'o acésta din instinctul de conservare, putere neînțelésă, dar în tóte casurile bine-făcétore, pentru individ, ca și pentru popóre; din firea lui Românul a înțeles, că ci cu neputință să fie frate cu Ungurul; de ce? să nu 'l întrebăm; prin instinct nu se judecă, i se presimțeste primejdia, să proorocește viitorul distrugerii séle naționale. Și lucrul este adevărat: o incompatibilitate etnică este între Ungur și Român. Filosofia poporului e infailibilă. Ceî ce aú căutat să se rîdice peste prejudițiile vulgului, în filosofia lor conscientă, și aú desprețuit neamul; ba aú devenit ceî mai primejdioși ai neamului lor — *renegații sunt ceî mai de temut!!* — Poporul a rămas același, și a înfruntat miseria, cu o constanță vrednică de admirat; pămîntul lor, moșiile și satele lor s'aú dat nobililor, eî aú devenit robî — iobagi — ai nobililor ungurî, ai celor ungurizați, secuî și sași; aú păstrat însă, în acéstă pozițiune înjosită, caracterul individualității lor genetice. Și greutățile erau mari, iar în cursul timpului aú devenit enorm de grele. Regele Ludovic cel mare dăduse voie nobililor (1366) să «stârpias-

că această gînte blestemată»; preoții catolici predicaū în contra lor cruciate nimicitoare. Și știți de ce țeranii români n'au fost nimiciți în fapt, cum erau în legi? Pentru că n'avea cine să măi lucreze moșiile!!

În aceste împrejurări critice, singura lor scăpare, o găsiaū în vigórea lor. Aminterea nobilei lor origini, mărită prin prisma închipuirei, a timpului când erau stăpâni, liberi și mulțumiți, alătura cu miseria actuală, scormonia adânc inima lor, le escita vigórea, le măria speranța, le făcea posibilă alungarea străinului și câștigarea moșiei strămoșești. Îmboldiți de miserie și de aceste puternice amintiri și fermecătoare speranțe aū luat armele, și aū căutat dreptatea ei prin ei în anul 1437, când aū făcut cea măi crâncenă revoluțiune țărănescă, sub căpitenia lor Anton Magnu. Causa revoluțiunei o cunóstem din chiar plângerile lor: «că s'aū apăsas cu totul de către nobili și s'aū redus în stare de șerbți, ca și cum ar fi niște ómenți cumpărați, că nu-ī lasă, să treacă la alte moși nici chiar despoiați de lucrurile și averile lor, că le aū răpit tóte drepturile și libertățile și că 'i a îngreuiat cu sarcini măi grele de cât crucea». *)

Revoluțiunea a fost crâncenă; valuri de sânge rěsbunător aū curs; întreaga Transilvanie a fost în flacări; doliul și spăima înghețase inimile nobililor; nenorocirea era mare și amenința

*) *Papiu Ilarian: Istoria Daciei superióre* I. 29.

să ia proporțiuni gigantice. Revoluțiunile noastre țărănești, de acum trei ani, ne pot da prin asemănare o idee, deși în mic, de ce poate țărănul obijduit; în mic dic, și cu toate aceste cât era de mare spaîma! Răscóla cea de la 1437 s'a potolit prin concesiuni ușurătoare. Nobiliî nu s'ă așteptaû la așa ceva și prin urmare nefiind pregătiți, aû cedat; și ascultând plângerile le aû promis ușurare. Și știți, care a fost ușurarea acordată de nobiliî țeranilor? S'aû unit nobiliî ungurî, secuî și sași — *Unio trium nationum* — «*ad extirpandos infideles rusticos*» — spre stărpirea necredincioșilor țeranî; iar în actul de unire s'ă dicea lămurit: «să s'ă stêrpiască răutatea și rebeliunile blestemaților țeranî». Sași s'ă obligaû, prin jurământ, că vor veni în ajutorul Ungurilor, pentru sfărâmarea răutăței blestemaților țeranî». *) Trebuie, să observăm, că familia româniască a *Corvinilor*, *Ion Corvin de Huniady*, era atunci la putere; totuși și sub el și sub urmașul său, celebrul *Mateiû Corvin* (1444—1490) Românii aû suferit tot așa de greu, ca și sub regiî străini neamului lor — *Renegațiî sunt mai primejdioși de cât vrăjmișii adevărați*.

Pe când miseria și ne mulțumirile de tot felul clocotiaû în piepturile tuturor Românilor, gata la orî-ce moment să izbucniască cu multă furie, Turcii atăcaû hotarele Ungariei; iar nobiliî s'ă temeau mai mult de supuși lor, de cât

*) *Papiu Ilarian: Istoria Daciei superioare* I. 32.

de Turci; în contra țăranilor, ei întrebuințau cele mai aspre și nimicitoare mijloce. Triste timpuri, când părinții de familie—proprietarii—consideră ca vrăjmași pe înșiși membrii sei—pe muncitorii! — Regele Vladislav, succesorul lui Matei Corvin, se consultă cu Voivodul Transilvaniei despre înfrânarea nelegiuirilor din Transilvania și mai cu deosebire despre protecțiunea regnicolilor (celor trei națiuni) în contra desfrêului Românilor» *)

În anul 1514 o altă răscolă țăranescă se întâmplă în Ungaria proprie, sub conducerea lui Dozsa. Acastă răscolă a fost înecată în sânge și în torturile cele mai gróznice. Spăima fusese mare și teama de viitor îngrijia foarte mult pe nobilii, cari se adună în dietă la Pesta, pentru a afla un re-nediu. În această dietă, unică în felul seú, era cât pe aci, să se hotărască omorirea tuturor țăranilor din Ungaria și Transilvania; această enormitate nu s'a îndeplinit, tot pentru singurul motiv că «*sine rusticitate nobilitas parum valet*»—boierul fără țăran nu valorează mai nimic: totuși Dieta a hotărît și regele Vladislav a aprobat că, pentru ca să se cunoscă în viitorime, ce crimă enormă este, a se scula în potrive nobililor, să decretéză: că de aici înainte toți țăranii, din țera acesta și părțile ei împreunate, prin urmare și Români, să și piardă prin această notă a necredinței lor, dreptul liberei mi-

*) Papiu Ilarian: *Ist. Daciei superioare* I 38.

grațiunii și să se supună domnilor lor pământenii cu adevărată și perpetuă iobăgie. Așa că, de aici înainte, iertarea de iobăgie să înceteze întru toate, să se șteargă pentru tot-deauna.*) Și este de observat, că Români în 1514 nu se răsculase; cu toate acestea unii o fac și alții suferă urmarea. Tot la această Dietă s'a aprobat *Codicile* de legi ale lui *Verböczy*, care apoi s'au complectat și augmentat, în timpurile din urmă, după cum vom vedea, formând Evangeliul martirisării poporului român, până în 1848. De orec, în cartea de legi a lui *Verböczy*, se cuprind maximile de stat unguresc, vom insista puțin asupra lor. Iată câte-va articole din aceste codice:

»Iobăgia (*Robia*) este impusă locuitorilor pentru fără de legele lor; ei n'au nici un drept la pământ, care este numai al domnilor; iar aceștia au totă puterea de a dispune de pământ, ori-cum le place lor; iobagiul poate să aibă numai simbria muncii sale, care i se dă în pământ de cultivat, nu și în proprietate».

»Domni pot lua pământul de la iobagi, când le place, fără nici o despăgubire».

»Iobagii nu pot avea nici o proprietate de pământ».

»Decă iobagiul, lipsit de moștenitori, móre, totă averea sea trece în proprietatea domnului».

»Iobagiul nu poate intenta proces contra nobilului. El poate fi arestat ori când și după orice denunțare.

*) *Papiu* op. c. 40.

Iobagiї sunt datorї, sã dea dijme din tóte productele câmpului, din vinațuri, vite etc. *) Acestea erau legї scrise. Ce póte sã fi fost în practică? Cu greũ de închipuit. Și trebuie sã ținem bine minte, cã Romãniї erau numai țeranї, prin urmare iobagi; boierii lor sã maghiarizaserã.

Ast-fel era situațiunea internã a Ungariei și a țerilor împreunate în pređiua catastrofei de la Mohács 1526. «Cine era sã apere acum țera, în contra inamicilor esterni? Aristocrațiї ceї efemiați și desbinați între sine? Țeranii ceї condamnați la servitute perpetuã?**) S'a proclamat înarmarea tuturor țeranilor în zadar; cu robia nu sã câștigã libertatea. Boieria și robia a omorît atunci Ungaria, cum mã târđiu Polonia; înproprietãrirea țeranilor pe o scarã mã mare va întãri Romãnia.

b). Autonomia Transilvaniei 1526-1699=170 ani

Intrãm în perióda cea mã tristã din istoria fraților noștri, periódã în care Ungurii, pe lângã cã aũ schingiuit fizicește pe Romãni, aũ cãutat sã le distrugã și sufletul, sã le schimbe credința, simțimintele, sã le otrãviascã inima, sã le întunece judecata, sã i facã, sã sã creadã, cã sunt alții, de cât cea-ce erau din firea lor; Romãnul sã sã creadã, cã este Ungur, sã sã metamorfo-

*) *Bariț: Istoria Romãnilor* I. 386 cf. *Papiu* op. c. l. c.

**) *Papiu* l. c.

seze cu desăvârșire. Să urmăria atunci prin biserică, cea ce să urmărește acum prin școlă și în special prin așa dișele asile de copii săraci—Kisededóv. Și cu toate acestea, această perioadă poartă numele de autonomia Transilvaniei! Frumósă etichetă; ea însă ascundea otrava distrugătoare a Românilor; să nu ne luăm decî după etichete nici-o-dată și în deosebi acum să cercetăm cu băgare de seamă.

Din punct de vedere politic, Ungaria nu mai există; erau pașalâcuri turcești pînă la Buda-Pesta și Strigoniu, a căror jafuri și putere se întindeau spre E. pînă la hotarele quadrilaterului; în Transilvania era luptă gróznică între Austriei și Magnații Unguri; aceștia din urmă isbutesc și stăpinesc absolut această nefericită țară, pînă la finele sec. XVII, când Transilvania e cuprinsă de Austriei. Nefericirile resbóielor esterne și interne, storseseră măduva țerei, jafurile și împilările erau mai presus de orice închipuire; nobilii și guvernul unguresc, în loc de a se întări prin protejarea elementelor de viață a unei țări, a țăranilor, credea în orbirea și îngânfarea lor, că prin apăsare și teróre vor deveni mai puternici. Resultatul a fost miseria și sărăcia cea mai négră: femeile și mâncau copii, ómenii se nutriañ cu carne de om, lăcustele pustiañ țera; ce mai voiți? O ciumă îngrozitoare puse capăt acestui tablou oribil. Cine a suferit mai mult? Cu siguranță cei mai numeroși,

Românii, cari nu numai că nu erau ocrotiți, ci erau martirisați în tótă puterea cuvântului. Și am spus, că martirisarea urmăria un scop politic, atot puternicia unghurască, în țera de baștină a naționalității noastre. Acastă martirisare slăbise și sleise corpul, și stăpînii lor voiau, să îi potopiască sufletul; națiunea și religiunea Românilor se declară prin legi primejdióse statului, suferite din grație, pênă se vor nimici, silindu-și să 'și abjure credința, să se facă calvinii; căci principii și nobilii erau de acastă lege. Acesta este primul pas spre desnaționalizare; în acastă direcțiune însă tóte încercările s'aú isbit de o stâncă granitică, inespugnabilă; Românii 'și aú apărat credința lor, sub conducerea păstorilor lor sufletești, nu din bigotism, Românul nu este bigot, ci inspirați de un ideal mai înalt, nepângărirea naționalității. Biserica și națiunea în Transilvania exprimă acelaș concept; unul și inseparabil; iar preoții, vorbesc în genere, aú fost apostolii românismului. O đic acésta și o mențin; preotul în Transilvania este cult, moral, patriot, naționalist în tótă puterea cuvântului.

Primejdia era mare și lupta uriașă; căci era vorba de tot ce avea Românul mai scump, comóra sufletului său.

Pentru un moment strălucise pe orizontul de tot întunecat, o stea mântuitoare, era eroul Românilor, Mihaï Viteazul, care în 1 Noembrie 1599 isbutise, să ia prin ascuțitul săbiei dom-

nia Ardealului. Scurtă a fost bucuria și amară decepțiunea; Mihai Vitézul n'a cunoscut suferințele și aspirațiunile Românilor; el, pentru a se pune bine cu națiunile politice domnitore, a sacrificat pe Români.

Cupa amărăciunei nu era încă plină; suferințele se țin lanț și pe di ce merg apasă mai greu pe grumazii nefericitului popor; deci asupra acestei perióde vom mai insista, pentru că în acest timp Transilvania fiind sub Unguri, noi vom putea cunoște mai bine adevărata țintă a politiceii lor. Timpul de la 1526-1700 este prologul înfiorătoareii drame, ce se desfășură peste Carpați de la 1867 pênă acum.

După cum am spus, în 1437 s'ă făcuse celebra unire a celor 3 naționalități în Transilvania: Ungurii, Secuii, și Sașii, cari constituiau poporul oficial. Aceștia singuri erau stăpîni și religiunile lor: catolică, calvină, unitară și luterană erau recunoscute; iar legile statului *Aprobatae et compilatae constitutiones Transilvaniae, 1653+1669*, o complectare desăvârșită a Codicului lui Verböczy din 1514, ne dau cheia deslegătoare a chestiunei, ce urmărim. *Aprobatae-le et Compilatae-le* sînt de cea mai mare importanță, pentru că aceste legi aũ fost în vigóre pênă la 1848; prin urmare vom cunoște starea de drept a Românilor, după aceste sorginți oficiale, cum am cunoscut viața fraților noștri, în perióda precedentă, după legile Verböcziane.

Vom reproduce, după Papiu Ilarian, câte-va articole, cari ne vor lămuri asupra spiritului și tendinților ungurești, față de Români:

»Ceî de secta Românilor numai pênă la un timp să suferă, pênă va plăcea principilor și regnicolilor»=națiunilor domnitóre.

»Măcar că națiunea română, în această țeră, nici nu s'a numărat între staturî, nici religiunea lor nu este dintre cele recepte, cu tóte acestea pentru folosul țerei, pênă când se vor suferi» etc.

»Măcar că națiunea română, pentru binele public, s'a suferit în patria acésta, totuși ne luând în considerațiune ființa cea de jos a stărei séle».

Românii și preoții lor, în aceste legi, sunt tratați de vagabonđi, hoți, tâlhari de drumul mare, decî prin lege le interđice să umble cu pușcă, sabie, paloș, cu nici un fel de armă; iar decă ı prindea cu pușci, după lege, le tăia mâna dréptă; pentru ca Românii să fie cunoscuți de de parte, n'aveau voie să pórte haine de postav-pănură, nici pantalonî, nici cisme, nici pălărie de un fiorin, nici cămeșă de pânză; Românii decî erau tratați ca parias. În această stare, mai rea de cât robia neagră, au trăit frații noștri. Țeranul român era decî urgisit și înjosit; sanctuarul familiei lui era batjocorit: »*jus primae noctis*» pângărea onórea femeii române. Singura lui ușurare, era mângâierea desnădăjduitului. »Așa vrea Dumnezeu! El nu pricepea, că Ungu-

rîi aŭ ungurizat chiar pe Dumneḑeŭ; cãci eî maltrataŭ pe preoṭii de naṭionalitate romãnã, în acelaş chip barbar, ca şi pe ţerani şi i silea sã se facã calvini; iar Saşii, protestanṭi, în care scop ordinele cele mai severe se dedea, sã convertiascã şi pe Romãni; iar cei care se opuneaŭ eraŭ prigonii, aspru pedepsiṭi; cei slabî de ingeri bine rãsplãṭii. *) Mãsurile cele mai iscusite se luaserã, pentru ajungerea acestui scop—calvinizarea seŭ desnaṭionalizarea Romãnilor—sã traduserã cãrṭile bisericeşti în limba romãneascã. Arma era ghibace; pãcat însã cã avea douë tãiuşuri: una voia se facã Ungurii şi cu totul altul a fost rezultatul. Cãrṭi bisericeşti de cuprins luteran seŭ calvin s'aŭ tradus; **) Romãni le aŭ citit; scopul urmãrit nu s'a ajuns; s'a ajuns altceva, cu mult mai important: s'a înlãturat limba slavonã, care ṭinea încãtuşatã cugetarea romãneascã în bisericã şi şcolã; ***) cãci în Transilvania şcolã şi bisericã a fost mãnã în mãnã, pentru salvarea naṭiunei. Ast-fel dar Ungurii, fãrã se vrea, ne aŭ fãcut un bine, pentru care le mulṭumim. Ei aŭ vrut sã ne inãbuşiascã conştiinṭa nãstrã naṭionalã; scãnteia însã o datã aprinsã, a ars uneltirile lor infame şi un popor

*) **Barit**: Istoria Transilvaniei I. 121-153.

**) Cel întâiu Catehism luteran tradus în limba romãnã este din 1544. Vedî A. D. Xenopol Istoria Romãnilor vol. III. 633.

*** Asupra întroducerei limbei romãne în bisericã, şcolã, administraṭie, justiṭie etc. vedî A. D. Xenopol, Istoria Romãnilor vol. III. l. c. şi vol. IV 66-88.

noū sē renaște, conștiū de ființa și misiunea lui. Acēstă evoluțiune sē efectuēză între anii 1544, primul catehism tradus în românește, și 1643 când Mitropolitul Ilie Jorist a fost distituit pentru că n'a voit să sē facă calăul națiunei sēle, să propoveduiască religiunea calvină.

Ast-fel dar, aprópe 2 secole, 1526-1700, cât timp Transilvania a fost autonomă, Românii din tóte punctele de vedere: politic, social, economic, a fost în condițiuni cât sē póte de rele. Singura consecință bună a stăpînirii ungurești, din acest rēstimp, a fost lepădarea hainei slavone, care innăbușia cugetarea, și îmbrăcarea hainei sērbătorești, a portului național în graiū, sub care gândul românesc și a luat sbor de vultur falnic, spre domeniile cele mai înalte ale culturēi.

Cultura în Transilvania și are botezul religios, căci din sanctuarul bisericeii a pornit, luminând conștiința națională românească, care ca din cenușă ca și fenixul a renăscut un popor, cu o vigóre neînfrinată, spre realizarea unei misiuni mărețe într'un viitor apropiat.

c). Transilvania sub Austriei 1690-1867-170 anii.

Acest viitor mai bun nu l' aū ajuns Românii nici sub stăpânirea Austrieilor, sub care, în urma împrejurărilor esterne, a cădūt Transilvania, prin pacea de la Carlovici 1699.

Noii stăpîni erau mai culți, mai rafinați, mai domoli din fire, mai așteptători; scopul însă, ce l'

a urmărit și aceștia pînă la 1867, întru nimic nu se deosebește de al tovarîșilor lor de astăzi: unii aū voit să germanizeze pe Români pe nesimțite și cu blîndețe; iar alții sēi maghiarizeze cu forța. Da, așa este, și ne convingem din trecut, iar conclusiunile nōstre sūnt întărite prin purtarea unora în Bucovina și a celor-l-alți peste Carpați. Sōrta Românilor nu este de învidiat, deși în Bucovina este o Dietă, un fel de parlament în mic; nu știu însă cum se face, seū mai bine o știm cu toții, că în Dietă seū parlament, să intră de sōrte multe orī pe uși lăaturalnice, în ciuda și spre disprețul opiniei publice. Așa sunt lucrurile în Bucovina! La ce ne vom aștepta? Români din Bucovina sūnt minaiți încet și pe nesimțite, cu o siguranță de isbândă infailibilă. Același tact l aū urmărit Austriecii și cu Români din Transilvania. Douē secole, fără trei decenii, frații noștri de peste Carpați aū fost cārmuiți de Austriaci; totuși din punctū de vedere politic, social și economic nici o deosebire spre bine; de ore-ce noi stăpāni, se obligaseră cātră cei vechi, să pădiască neatins tōte legiuirile și aședāmintele esistente; așa împaratul Leopold I, în diploma de anexare «*Diploma leopoldinā*» confirmă Codicile de legi ale lui «*Verböczy, Aprobatae et Copilatae Constitutiones regnum Transilvaniae*» și se obligă, ca toți funcționarii să fie aleși numai dintre Unguri, Secui și Sași cu escluderea perpetuā a celor

alte naționalități, sevă religiunii neadmise, prin urmare Români răman în aceeaș stare de inferioritate.

Ungurii voiseră să desnaționalizeze pe Români prin religione, silindu-i să înbrățișeze reforma; Austriecii aă urmărit tot același scop, silindu-se să i facă catolici, prin urmare nemți, în care scop iezuiții, din cei mai iscusii, aă fost trimiși să cutreiere Transilvania, să convingă pe unii să amăgiască pe alții, să siliască pe Români să își schimbe religiunea lor schismatică, pe atunci un semn distinctiv al naționalității, și să i facă catolici, primul pas spre renegarea neamului lor și de apropiere către noii stăpini, Curtea din Viena voia, să își găsiască în Români un punct de sprijin, pentru a ținea în respect pe Unguri. Pentru realizarea acestui scop, două căi erau posibile: sevă a recunoste națiunea română ca receptă, făcându-o de o potrivă cu celelalte trei, cea-ce ar fi fost și logic și bine; acesta însă era contrar legilor fundamentale ungurești, admise și de Nemți la ocuparea Transilvaniei; sevă a ajunge la acelaș rezultat pe altă cale, piezișă, a face ca Români să admită una din religiunile recepte, în special cea catolică, căci constituția Transilvaniei, din acel timp, punea pe acelaș picior naționalitatea cu religiunea; Români ast-fel puteau, înbrățișând catholicismul, sevă calvinismul, să beneficieze de tôte privilegiile legale; Calvinii însă nu voiaă să se facă, căci prea

suferise multe de la Unguri; rămânea deci una din două: seû să se facă catolici, seû să rămână cea-ce fuseseră; de catolici le era tot așa de frică, ca și de calvinii «Pe cine 'l mușcă șearpele fuge și de șopîrlă»; religiunea veche cu greii putea să o mai ție, întru cât prea multe suferințe îndurase din cauza ei; ce să facă dar? Cum vedem situațiunea era cât se poate de grea. Curtea din Viena, iezuiții, care mișunau în toate funcțiunile diplomatice, născociseră deja un compromis, pentru a înlătura frica Românilor și a 'i trage în mrejele lor; au schimbat fața chestiuneii, au cedat din fond, pentru a câștiga, de o cam dată, ceva din formă, sperând că cu timpul vor reuși, ca prin formă să obțină și fondul; ast-fel iezuitul *Baranyi* în înțelegere cu mitropolitul *Theofil* și mai în urmă cu *Athanasie* în sinódele bisericeii române 1697, 1698, 1700 *au stabilit punctele unireii bisericeii ortodoxe cu cea catolică*, așa șisele patru puncte: *Infailibilitatea și Supremația Papei; Împărtășirea cu pâine nedospită; Credința în Purgatoriu și Filioque*. În fond nimic, subtilități teologice, dar în schimbul lor să promitea marea cu sarea: «Românii uniți cu biserica Romei să fie înaintați și aplicați în toate felurile de funcțiuni seû dregătorii, întocmai ca ómenii de alte națiuni seû religiunii recepte, din această parte; iar fiii lor să fie primiți la scólele latine catolice și la fundațiunii catolice, fără distincțiune»; prin urmare egalitate politică.

Impăratul Leopold confirmă Unirea, prin diploma din 1699 Februarie 26, după încheierea păcei de la Carlovici. Furia Ungurilor era mare; ei se temeau, că Austriacii se întăresc câștigând pe Români; le era încă frică, că aceștia din urmă, prin cultură, vor deveni precumpănitori în politica țerei; deci dar, în ambele cazuri, ei vedeau un mare pericol; de aci opozițiune crâncenă în dietă contra politicei austriace în Transilvania. Este foarte curiosă frica Ungurilor de Români. «Ca nu cum-va națiunea acésta barbară și producătoare de prunci, după un timp óre-care, să se înalțe spre a răsturna pe cel-l-alte națiuni. «Să ferească Dumnezeu ca barbariî prea înmulțiți, tot-o-dată și civilisați, să nu sară în capul celor-l-alte națiuni». *)

Cu venirea Transilvaniei sub Casa Austriei, încep primele zori, crepusculul redeșteptărei Românilor din punct de vedere național. În periodul precedent, se puseseră primele baze ale renașterei culturei naționale, prin influența calvină séu protestantă în biserică; acum încă o notă distinctivă va precisa mai bine scopul urmărit — Școla — a cărei scop, cultivarea națională, va fi busola conducătoare. Diploma imperială din 1701 recunoște de drept aceste desiderate și în art. 3 spune lămurit: «mirenii plebei = țărani, decă trec la unire să fie considerați ca in-

*) Proteste din Dieta ungurească anul 1700 veđi Bariț op. e. 207 seq. cfr. Papiu op. e. 54—68.

digeni — pământeni — (înter status computentur) ca toți cei-l-alți fii ai patriei, iar nu numai tolerați, ca pînă aci»; art. 8 «*să se deschidă școle pentru Români în Alba Iulia, Hațeg și Făgăraș*»; asemenea o mulțime de concesiuni acordate preoților români. Așa dar bine se inaugura, de o cam dată, domnia austriacă peste Carpați și să părea, că va ajunge în curînd timpul, ca Romînul să nu se mai considere strein, în propria sea țeră. Opozițiunea Ungurilor însă, care și sub Austriei erau tot atot puternici în Transilvania, neutraliza ori-ce bună intențiune a Curței din Viena, față de Romîni; nici o dispozițiune favorabilă acestora nu era respectată, din contră pe și ce trecea și proporțional, cu cât aspirațiunile lor erau mai mari, apăsarea și intrigile continuaū a fi mai insuportabile. Prin curse și viclene uneltiri, Ungurii și Sașii au îndemnat pe Romîni, să protesteze contra Unirei. Certele religioase provenite din esese de proselitism catolic, calvin, protestant, amestecate cu intrigile politice, din năuntru, între națiunile conlocuitoare, dintre care cea ungu-rească voia, să fie stăpână pe situațiune, la care să adaoge amestecul din ce în ce mai fățiș al Austriei de a cuprinde cu desăvîșire această țeră, născuse o confusiune gróznică în spirite, un răsboiū politic-religios isbucnește (1700-1712) așa numit al Curuților cu Lobonții *) = Refor-

*) *Curuții* erau reformați; Lobonții catolici; primii comandați de Tököly și apoi de Rákoczi erau ajutați de Francezi și Turci; Lobonții erau ajutați de Austriei.

Aceste răsboie religioase ascundeau scopuri politice.

mații cu Catolicii. Românii, amăgiți și de unii și de alții, s'au luptat în câmpuri deosebite: neuniții alături cu Curuții adică cu Ungurii și Secuții, iar uniții împreună cu Lobonții, o luptă fratricidă; căci cei d'întâi, neuniții, în sinceritatea credinței lor, începuseră, să vedă în frații lor, în Românii uniți, niște vrăjmași, iar în Unguri apărători. Iată un fruct amar al unirei religioase. Ungurii antedinaștici au fost biruiți și stăpînirea austriacă se întărește în Transilvania, ba, în urma luptelor norocoase cu Turcii, ei câștigă și *Olenia*, pe care o încorporează cu Transilvania (1718—1738), cu un guvernator civil a parte. Spiritile se mai liniștiră, prin urmare și Românii năzuiau spre o îndreptare politică, socială și culturală mai bună, sub cărmuirea austriacă. În locul răceleii pricinuită prin fastidiósele certe teologice, care amenințau, să înghețe simțul de solidaritate al fraților noștri, *prin cultură*, spiritul și inima lor se ridică peste zădărniciile religioase, iar *drapelul naționalității ia locul drapelului religios*.

Representanții acestui nou curent, adevărat salvator al fraților noștri, sînt conducătorii lui spirituali — Episcopii. Dintre aceștia însemnăm pe:

Ion Pataki alias *Văleanul* + 1727 care declara, că este gata, să și verse și sângele pentru mântuirea iubitei sale națiuni = *pro salute carae meae nationis valachicae sanguinem sudo-*

remque diu noctuque fundere; iar la mörte lăsă două domenii (moşii) mari dăruite lui de împărat, precum şi totă averea sa pentru şcolă. Acesta este primul izvor al scölei de la Blaj.

Inocenţiu Micul alias *Klein* din Sand ajuns episcop (1730). *Klein* este cel mai înfocat susţinător al curentului naţional în Transilvania; el a înaintat 24 de suplicii împăratului Carol VI şi mai în urmă Mariei Theresa cerënd: ca «nu numai preoţii, ci toţi Români seculari (mirenii, nobilii, nenobilii său ăranii) să fie consideraţi ca indigeni, ca membri adevăraţi ai acestei patrii, iar nu ca toleraţi; prin urmare, decă se vor uni cu toţi Români, toţi să fie indigenaţi (împământeniţi). Intrând apoi în Dieta, în calitate de baron, a început o luptă, pe cale legală, în chiar adunarea oficială a ărei, spre marea spaimă a vrăjmaşilor poporului român. Sunt teribile, prin grozăvia lor, discuţiunile provocate prin cererile juste ale eroicului episcop. Epitetele cele mai neruşinate şi insultele cele mai degrađătoare le aruncau, cu o furie barbară, aceşti reprezentanţi ai ărei, asupra Românilor şi asupra conducătorului lor. Micul şi pusese speranţa în curtea din Viena, căreia îi înainta la rapörte, memorii şi proteste, cerënd ca în Dieta Transilvaniei, să mai fie admişi alăturea cu el şese Români fruntaşi: 3 clerici şi 3 nobilii români, din cei vre-o 700 câţi mai ăneau la naţionalitatea şi limba română în ăilele lui; adică în Dieta să

fie 7 Români, reprezentanți ai Românilor, ca astfel episcopul să pótă lupta, mai cu succes, în contra a 300—400 adversari; a mai cerut, ca Români să fie admiși, ca Români, în funcțiunile publice, magistratură, administrațiune; în districtele românești Făgăraș, Cetatea de peatră și Hunedóra prefectii să fie Români; tinerii români să nu fie opriti de la școlă; să se mai ușureze iobăgia; toate legile vătămătoare Românilor să fie desființate. Episcopul merge chiar la Viena (1742-43), unde stă un an și trei luni, stăruind și nopți la împărăteasa Maria Theresa; iar amicii săi din țară îi trimeteau la memorii și suplici, pe care el le susținea la Curte.

Ce sfortări eroice și câtă încredere în dreptate, în binele Românilor și al țerei întregi! Furia însă a vrăjmașilor nu mai cunoștea nici un frâu și în turbarea lor erau hotărâți să arunce pe episcop pe ferestre din Dietă, de unde el propoveduia binele și adevărul. Nu l'au aruncat pe ferestre, dar l'au săpat pe ascuns, l'au calomniat, injosit și au reușit ca împărăteasa Maria Theresa, să l' disgrațieze. În fine Micul, amărit până în adâncul inimei, demisionază în 1744 și móre în miserie la Roma 1768. Cea-ce urmăria Micul nu s'a realizat și Români ași chiar luptă pentru îndeplinirea idealului, întrevădit de neuitatul episcop.

Un loc de onóre în această sacră luptă, a mântuirii unui popor din jugul robiei, l'ocupă epis-

copul *Gr. Maior* 1772—1782, care a îndurat aceleași miserii și a fost săpat prin aceleași infamii ca și Micul, în cât a fost silit și el să demisioneze. Este foarte duios și pînă la lacrimi de pătrundător rămasul bun, ce și l ia el dela credincioșii seî români, adunați pentru acest scop. «N'am pregetat, dice el, a ieși afară la vederea patimilor nóstre, a primi pe ulițe, pe dealuri, pe văi, în frig și în zăduf instanțele vóstre, a vè asculta plângerile vóstre, a vesti ca Isaiea prorocul, săracilor mângâiere, a vindeca pe cei zdrobiți la inimă, a propovedui robiților iertare și orbilor vedere; n'am încetat cu cuvêntul și cu lucrul a mē lupta pentru voi, acum cu unii din afară, acum cu alții din lăuntru, întru atâta cât acum am slăbit și unul cu atâția nu mai póte birui. Ca nu cum-va însă, acéstă corabie de atâtea vêturii d'inainte și d'napoi aieptată și de valuri bătută, sub ocârmuirea mea să sē cufunde . . . . . iată mē jertfesc și vremea despărțirei s'a apropiat . . . . . Dómne, Dómne, caută din cer și veđi și întărește via acésta și o sporește, pe care a sădit'o dréptatea». *) In aceste momente de adâncă durere sē ridică un protopop și dise către episcop: «Unde te duci prea milostive dómne? Cuî ne lași? Cum te ai îndurat a te despărți de atâta neam și preoțime sfintă, de un cler ca acesta cu atâta mulțime de popor împodobit. Veđi acum circumstanțele di-

*) Moldovanu: Acte Sinodali I. 116 seq. apud. Dêusușianu op. c. 77

lelor acestora, cum sunt de grele; veți frații și fiii tui, cum stau cu ochii plini de lacrimi, să uita și suspină la a lor, de către esceleța ta, despărțire; pe cine vom avea noi acum dar în scârbele noastre mângâierî? *)

Gr. Maior a fundat o bursă pentru 200 copii de țărani români, cari vor studia la Blaj, dându-le pâinea necesară. Pataki, Klein și Maior sînt premergătorii redeșteptării Românilor din Transvania. Cea-ce n'au putut ei, să facă cu cuvîntul și cu scrisul, s'au încercat să deslege Româniî cu foc și sabie, să sdrobiască forța brutală prin forța legiuită, să impue celor-ce nu voiesc să asculte de vocea rațiunei, că Româniî au dreptate în țera lor de bastină.

Sămînța adevărului și a dreptăței era sêmănată; ca să putem a î aprecia fructul mai bine, să insistăm puțin și asupra celor-l-alti factori, cari au contribuit la rodirea ei.

Unirea cu biserica Romei a fost rea, căci a desmembrat națiunea română în 2 tabere, care prin uneltiri streine și prin bigotismul iezuiților amenința, să transforme în 2 câmpuri de luptă pe liii aceleiași națiuni, spre bucuria nespusă a vrăjmașilor ei; rea a fost decî unirea din acest punct de vedere și pricinuitoare de mari și primejdiöse urmări. Din punct de vedere politic asemenea n'au ajuns Româniî, la cea-ce promitea Curtea din Viena în 1700 și la ce se aş-

*) Moldovanu: Acte Sinodali I. 116 seq. apud. Densușianu op. c. 77

teptau propagatoriî acestui act; dovadă că toate cererile drepte ale Românilor, susținute de capii lor spirituali, ca Pataki, Micul și Maior, n'au fost luate în considerațiune și ei au fost siliți, să înghiță amarul desnădăjduirei și prigonirei, să se retragă din înaltele lor posturi. «Nolite confidere principibus et illis hominum quia non est salus in illis» = Nu vă încredeți în boieri, în fiii ómenilor, căci nu este mântuire în ei.

Unirea n'a adus nici o ușurare poporului, care a continuat a robi și mai departe, mai amar încă, cu cât începuse, să simțã, séu să spere o sórtã mai bună.

Unirea a adus un bine: luminarea poporului român prin școlã. Pe când în țãrile noastre cultura greacã, susținută prin fanarioți, înãbușia orice nãzuință de luminare a poporului în spiritul séu firesc, peste munți în Blaj se întemeiazã întâia școlã superiórã sistematicã pentru Români, în care școlã spiritului lui i se dete aripã puternice de sbor, căci cuvintele cu care îmbrãca cugetarea, erau limba mumã a limbei lui. Școlã din Blaj înființatã în 1754 este focarul de luminã al neamului nostru; din acéstã școlã au eșit apostoli, cari au propoveduit și au cristalisat simbolul mântuirei nóstre: lupta pentru cultivarea și scãparea naționalitãței. Și aceste idei mãrețe erau infiltrate în inșiși nervii și creierul poporului, prin chiar copiii lui, care se adapase din acest isvor sacru. Aceștea o datã ieșii din

școlă, deveniaū adevărați conducători și îndreptători ai fraților și părinților lor. Vrednicii episcopi menționați erau minunat secundați de fiii lor spirituali. Ast-fel putem înțelege, de ce glasul episcopilor atunci inspira gróză; ei representaū simțimântul unui popor viguros.

Un alt ajutor puternic, care a contribuit foarte mult la redeșteptarea poporului român și la renașterea vitejiei strămoșești a fost militarizarea Românilor de la hotarele țerei, despre Moldova și Muntenia, cu scop de a apăra granițele contra Tătarilor și Turcilor. *) Prin militarizare indirect s'aū eliberat de iobăgie și prin urmare și aū îmbunătățit pozițiunea materială; prin militarizare și aū cultivat spiritul, căci fie-care regiment și avea școlă sea; **) iar

*) Regimentele de grănițeri români se întiinteză în anul 1760' reședința lor, prin ordinul împărătesei *Maria Theresa*, se fixează în orașele *Năsăud*, *Orlat* și *Caransebeș*. Grănițerii purtau costum național românesc; iar costul uniformei, ce trebuia să le facă statul s'a capitalizat. *Iosef II* dăruiește grănițerilor întreaga regiune a munților în proprietate colectivă administrată de comune. Fondurile ajung în 1853 la 1,000,000 fl. și munții la 10,000,000 fl. Regimentele se desființeză în 1854; iar comunele aū hotărit, ca fondul milităresc să fie destinat școlii. Acest fond se ridică ađi la 30,000,000 fr. Ungurii atăcând acest fond comit o nelegiuire.

**) În 1778 s'a înființat o școlă în *Năsăud* sub conducerea lui *Ieronim* din *Blaș*, care pe lângă limba română știa l. latină și pe cea germană; la 1784 s'a înființat tot aici o școlă militară de unde ieșiau ofițeri. În prima se învăță teologia și pedagogia

Ofițerii regim. erau mai ales italieni, cari rămaseră uimiți de asemănarea l. române cu cea italiană. Ei aū dat următoarele numiri semnificative satelor românaști: *Salva*, *Romuli*, *Parva*, *Nepos*, — Fii salvată mică nepotă a lui *Romulu*. Pe drapelul regim. II. selipiaū cuvintele eroice: „*Virtus romana rediviva*“. Veđi *Bariș Ist. Regim. II Românesc*.

o dată cuții și liberi, au încarnat idealul Românilor; toți Românii voiau să fie ast-fel: cuții, cu arma în mână, gata pururea să și verse sângele pentru patrie și tron. În această pozițiune găsim după anul 1762 *) pe Românii din partea N. E., din munții și văile Rodnei, Sameșului etc., care compunea regimentul II de grănițeri cu reședința în *Năsăud*; precum și pe cei din partea S. de la Făgăraș la Hațeg, ai căror locuitori români forma regim. I cu reședința la *Orlat*; toate granițele dar ale Transilvaniei despre Moldova și Muntenia erau organizate militarmente; mai găsim regimente românești în Banat, păditoare a vadurilor Dunărei. Toți acești Români erau într'o pozițiune excepționalmente bună, mult rîvnită de frații lor nemilitarizați, cari duceau, după cum am mai spus, viața cea neagră a robiei și ignoranței. Astăzi chiar, cu toate că regimentele grănițerilor sunt desființate de 40 ani, totuși de departe cunoști pe un fiu de țeran grănițer: el este viguros, mândru, curajos; pe când ceilalți par că sunt descurajați și arată prin figura lor miseria îndurată de părinții și protopărinții lor. Militarismul german a imobilat pe unii, pe când iobăgia ungu-rească a degradat și degenerat pe alții.

Ast fel înțelegem, că pe la jum. sec. XVIII, găsim în Transilvania aceste contraste isbitore:

*) *Bariț Ist. Regim. II românesc Brașov 1874* unde citim, că 44 comune erau militarizate, pag. 10.

o parte din populațiunea românească, în stare de iobăgie seî robie, care ca atare constituia averea mișcătoare a proprietarului ungar seî un-gurizat, secuiu seî sas, fără nici un drept, fără familie și avere, încărcat cu tôte robotele; muncea întreaga primăveră și veră, tómnă și iar-na la lucrul proprietarului, barbații la câmp, fe-meile, fetele și copii la ogradă; ei transportau productele stăpânilor lor pênă în țera ungurés-că, fără nici o plată; ba, decă țeranului i mu-riau boii pe drum, nu era despăgubit; decă mo-șia iobagului se împărția în 8 seî 10 părți după co-pii majori, se cerea același serviciu ca pentru în-treg; decă proprietarii și arendașii lor au vin-reu, atunci se duceau iobagilor, să i cârciumăriască și decă vinul se strică, seî nu i pot vinde, dênșii tot trebuie, să i plătiască; la sêrbătorile mari: Crăciun, Paște, Sf. Gheorghe etc. trebuie, să dea proprietarului câte o găină, seî cóstă de porc, seî un miel gras, după timp; tot la aceste sêrbătorii țeranii erau obligați, să aducă cireada de boi în ograda proprietarului pentru a și alege la fie-care sêrbătoare câte un boi gras, seî din turma de porci din 5 unul și acela gras, din 10 oi una și cea cu miel. Și aceste erau da-ruri bene-vole, notați bine; veniau obligațiunile legale: 5 zile pe săptămână muncă proprietaru-lui și cea de a 6-a când țeranul era sleit de for-ță, să și munciască ogorul seî; pentru pășuna-tul a 2 capre o zi de muncă; pentru un stân-jen de lemne 30 zile cu boii, seî decă n'aveau

boi, se injugau oamenii ca vitele; decă un iobag muria, proprietarul i lua totă averea lăsând muritorii de some pe femeie și copii; *) trebuia apoi să dea dijmă din toate produsele, din unt, brânză, paseri, oue, prune, penea și sdrențe pentru fabricile de hârtie, deosebite taxe pentru comună, stat și comitat; în fine ei erau obligați, să cumpere carne de la cășăpia proprietarului, vin de la cârciuma lui, să macine la mōra lui. **) În această jōsnică stare se aflau Românii nemilitarizați. Decă la acestea vom mai adaoge stōrcerile fără milă și fără cel mai mic simț de umanitate al funcționarilor mari și mici, va mai fi ore trebuință de iconari și jugănari ruși, cari să escite poporul la rēscōlă contra proprietarilor, cum s'a făcut la 1784 sub Horia, Cloșca și Crișsan? Și cu toate acestea s'au găsit scriitori unguri, cari să susțină, că iconarii și jugănarii ruși au aprins focul rēscōlei țerănești din 1784, iar nu miseria, asupririile și tratările barbare.

*) N. Dênsușianu: op. c. 334 seq. cf. Bariț op. c. I, 475 seq.

**) Aceste cauze sunt resumate minunat în plângerea, pe care se dice că Horia a dat-o Împăratului Iosef II.

„MĂRITE ÎMPĒRATE!

Împărtiala sēptemânei:

„Patru țile de robot; (adică de clacă)

„A cincea la pescărit;

„A șese la vânătoare;

„Și toate acestea la o-l-altă numai pe seama domnului.

„A șapte ții, dōr i a lui Dumnezeu!

„Apoi judecă, prea drepte împērate, cu ce o să ne mai plătim și noi de bir și de toate cele dări!“

A. I. Odobescu: „Moșii și Curcanii“ pag. 21.

Ce coincidență!*) Eî s'au resculat, au acoperit Transilvania cu foc, jaf, măceluri și valuri de sânge; starea lor însă înjositore a fost mai amară și jugul robiei, puțin ușurat sub Iosef al II-lea, apăsă în urmă tot mai greu pe grumazii poporului pênă la 1848.

De la marea majoritate a fraților noștri, de la cei robiți nu putem scóte învățăminte pentru scopul nostru: urmărirea redeșteptării conștiinței naționale; ei au suferit și au înghițit amarul miseriei, pentru că fatalitatea îi adusese pe lume Români, iar nu Unguri și pentru că voia, să fie Români. Miseria li se părea cu atât mai grea, cu cât vedeau, că alți frați de ai lor români, cei de la hotare—grănițerii—erau într-o pozițiune vrednică de rivnit: liberi, proprietari, gospodari, cu case și familii, cu pământ de arat, pășunat, păduri, cu școli, voinici apărători ai țerei, iar nu robi ai proprietarilor. Ce n'ar fi dat ei, să fie de o potrivă cu frații lor! Cu miile alergau și cereau, să îi facă și pe ei militari ai împăratului și ai țerei, iar nu servi ai domnilor. De atunci datéză simpatia fraților noștri pentru «drăguțul lor împărat».

Acest curent puternic dă Revoluțiunei horiane un aspect eroic, cu atât mai sublim și vrednic de admirat, cu cât el porcede din însăși inima și cugetul poporului; iar preoții dau acesteia răscóle caracterul unei lupte sacre, pentru ajungerea celui mai înalt ideal umanitar—libertatea.

*) E foarte probabil ca emisarii ruși să fi contribuit la aprinderea materiei explozibile,

Răscóla însă, cu tóte avânturile séle nobile și grozăviile justificate pênâ în cele mai oribile scene, a fost înăbușită în sânge. Și ast-fel când în Franca isbucnește marea revoluțiune cu principiile de libertate, egalitate și fraternitate, în Austro-Ungaria și mai ales în Transilvania inimile erau sdrobite.

Tótâ speranța era în șcólele din Blaj și în cele regimentare din Năsăud, Orlat, în șcólele elementare chiar, al căror număr creștea neconținut, mai ales după ce se numește director al lor nemuritorul Gheorghe Șincai.

Pe lângă șeful și conducătorul spiritual al Românilor uniți cu reședința în Blaj, din 1783 și Românilor neuniți aș un conducător al lor special: Bob la Blaj+1834 și la Sibiu Gherasim Adamovici+1796. Ambii acești reprezentanți ai Românilor ne mai ținând în sémă subtilitățile teologice, se pun pe adevăratul teren de luptă *) și în petițiunea, ce o înaintéază împératului Leopold II și în urmă Dietei Transilvaniei 1791 cer, ca națiunea românească să fie recunoscută ca oficială în sistema politică, iar Românilor să se bucure de aceleași drepturi și să fie supuși la aceleași îndatoriri ca Ungurii, Secuții și Sașii. Cererile drepte ale Românilor aș fost respinse de Dietă, pe considerațiune că ei nu sunt autochtoni ci venetici în patria lor. Acéstă falsitate istorică a căutat apoi să o susțină, cu ar-

*) Bob n'a persistat pênâ la fine în ast-fel de idei. Regretabil.

gumente meșteșugit răsucite, renumitul scriitor *Eder*, care s'a silit în zadar, să probeze, că Românii n'au dreptul istoric în susținerea cererilor. Incepând însă de la această dată, programa politiceii naționale a Românilor iese la ivelă, cu un caracter mai pronunțat și este susținută pe toate terenurile istoric, politic, filologic de corifeii națiunei noastre: Șincai, P. Maior și Samuel Klein, adevărați profeți și martiri ai neamului românesc. Acești Lărbați au făcut lucrări titanice; renașterea Românilor la viață se datorește lor; ei ne au învățat să vorbim și să scriem românește și mai presus de toate să simțim românește, să cunoștem trecutul neamului nostru, din toate părțile pe unde să află reslățiți frați de ai noștri. — Ei cei dintâi au deschis cartea limbii și adevărata carte a istoriei române *)).

Pe lângă: *G. Șincai, P. Maior, Sam. Klein* mai avem pe: Episcopii de la Oradia mare *Dorobanț și Vulcan*; mecenaii literilor române, pe *Molnar, Tempea, Iorgovici, Cichindel, Mehessi*; autorul supliceii de la 1791, *Dr. Romanțai*, care a lăsat un fond minunat scolei etc. etc. Toți aceștia și alți mulți au contribuit la redeșteptarea noastră.

Evenimentele esterne a oprit, pentru cât-va timp deșteptarea Românilor. Ideile Revoluțiunii franceze sdruncinase lumea oficială, pretutindenea pe unde ele străbătuseră, în periodul de la 1789-1815, după care dată reacțiunea câștigă

*) *A. Papiu Ilarian*: *Viața, operele și ideile lui George Șincai* București 1869.

putere prin Sfînta Alianță, cînd apoi s'ê puse în aplicare așa numita Sistemă politică a lui Metternich: că popóarele nu sunt încă luminate și moralisate, prin urmare nu sunt mature, pentru a s'ê folosi înțelepțește de instituțiunile liberale, de presă, de reuniuni și parlamente, de constituție; decî le trebuie o educațiune lungă, pentru a învăța și acésta s'ê póte cástiga printr'un absolutism luminat. *Absolutism luminat!!* adică educațiune clericală bigotă, inquisitiune, censură, spionaj, bănueli, prigoniri, promisiuni, înșelăciuni, mijlóce rafinate, care aũ înăbușit cugetul și voința mulțimei, în profitul așa botezaților conducători ai popórelor. Tóte fură în zadar; popóarele gustaseră din fructul oprit, și înțeleseseră, că trăinicia statului resida în ele. Alătura de acéstă surescitare a spiritelor, disproporțiunea inegalităților sociale alimenta nemulțumirile și aprindea imaginațiunile pentru un viitor cu atit mai rîvnit, cu cât nu era clar precizat și lăsa loc fantasiei, pentru a clădi alte întocmiri sociale, mai potrivite cu nevoile lor. Revoluțiunile dar, care urméză după 1820 în tótă lumea, aũ mai întăi un caracter politic: introducerea constituționalismului și îngroparea absolutismului: iar după 1830 ies la lumină principiile radicale și sociale, care s'gduiră mult masa popóruului muncitor—a soldatului păcei.

Pe cînd ast-fel de curențe electrizaũ societățile apusene, în răsăritul Europei alte sufe-

rințe cereau alte remedii. Aici popóre apăsaũ popóre; dreptul celui mai tare și mai rafinat se exercita în tótă brutala lui rigóre. Germanii apăsaũ pe Ungurii, care se svârcoliaũ, să scape de nimicire; viitorul se arăta înourat, cu cât Ungurii vedeau, că apăsaerea crește și primejdia amenința, prin redeseptarea popórelor supuse: Slavii, Croații și Românii, care încep, să-și revindice drepturile lor străvechi. Un Ocean potopitor amenința dar pe Ungurii, de o parte Germanii, stăpânii lor de drept, de altă parte Slavii Croații și Românii supușii lor de fapt, care 'și croiaũ altă sórtă. Cum vedem, Ungurii nu dormiaũ pe rose, în primul sfert al seculului actual. Și esistența lor ca națiune era cu atât mai preclară, cu cât ei nici nu erau preparați pentru luptă — înțeleg luptă pe tărêmul ideilor și al nevoilor sociale. O aristocrație îngâmfată, sécă de idei ca și de simțiminte nobile, mișcată numai de egoism și de pasiuni josnice, proprietarii mari și asurpitori și mai mari, alătura cu un popor rob. Nicăi nu era vorba, la începutul seculului, de literatură seũ cultură națională maghiară. Limba maghiară nu se întrebuinta în viața publică și culturală; locul ei îl ocupa limba latină și germană.

Luptătorii cei mai aprigi, pentru ridicarea nivelului cultural maghiar, primii apostoli ai ultramaghiarismului cotropitor sunt Stefan *Szechenyi* «cel mai mare ungar» *fundatorul Acade-*

miei Maghiare (1825) și N. *Wesselenyi*, după care urmăzează *Kossuth*, *Deak* etc. Primii n'au cruțat nimic, pentru a deștepta pe connaționali lor din letargia, în care zăceau, zugrăvind cu culorile cele mai negre, primejdia, care amenință statul și mai ales națiunea, indemnând cu ex. trecutul lor glorios, pe care 'l exagerau, la munca mântuitoare. «Ungurii erau o dată, și ei, domni orientului; puterea armelor lor o simțea nu numai Polonul, nu numai Românul, *) nu numai Slavul de mătă-și, ci și Turcul, Germanul, Italianul. Astăzi când în tot răsăritul noi Ungurii ne bucurăm de instituțiunile cele mai liberale, când numai noi avem mijlocele cele mai sigure, spre a ne ridica la o cultură mai înaltă de cât a Slavilor și a Românilor, ce ne lipsește alta, spre a face Ungaria iarăși mare și tare, iarăși dómna Mării Adriatice și Pontice (Marea neagră), de cât să prevenim deșteptarea Slavului și a Românului» **) și o dată mai culti de cât ei, noi să'i absorbim, să'i ungerim prin limbă, școli, biserică, administrație, justiție, armată, să'i ferbem într'un cazan, în care se va făuri Ungaria invincibilă; să acordăm toate drepturile civile și politice tuturor, cu o singură condițiune foarte ușoră, diceau ei, față cu avantajile incalculabile ale încetățenirii ungurești, să ne adop-

*) Póte la Baia când Ungurii nu știaū încotro se fugă de vitezi, ce erau; iar fălosul rege Mateiū a fost rănit în spate de curajos, ce s'a purtat în luptă!

**) *A. Papiu Ilarian* op. c. II. XXII.

te nobila noastră limbă și să dea probe, că inima lor bate ca și a noastră, că simțimintele lor sunt ungurești; ast-fel demonstra Vesselenyi, să va înlătura marele inconvenient, ce întimpină administrația, decă ar fi mai multe limbi și facilitatea incomensurabilă cu singura limbă ungurească. Cum vedeți logica ungurească este foarte ciudată: popórele sunt făcute pentru administrație, iar nu acésta pentru popóre.

Academia făuria limba ungurească; fanatismul unguresc făcea progrese urieșe; limbă mai nobilă, mai armonioasă, mai poetică, ca cea ungurească, nu există pe fața pământului; costum mai admirabil ca al lor, imposibil; însuși Dumneđeú e îmbrăcat ungurește și vorbește ungurește, stând alătura cu sf. Ștefan. Ce mai vreți? Adam a fost ungar, iar Eva ungaróică. Așa dar....

Dieta făuria și ea la legi, pentru realizarea acestei opere mărețe, pentru cea mai deplină fericire a Românilor și a Slavilor? Ce umanism desinteresat și întru tóte asemenea cu al asasinilor, care împlântă pumnalul în inima victimei, pentru a'i face un bine—să nu mai suferé!!

De pe la 1836 începe era nouă a maghiarismului; la început calculată cu multă prudență cât timp este la putere Szechenyi, mai în urmă, curentul crește, furia devine amenințătoare, esaltațiunea și fanatismul cuprinse tóte inimile, șovinismul luă naștere. Atunci s'aú proiectat pen-

tru prima-ora Kisdedóv-urile, séu Asilele de copilași nemaghiari, în care aceștia, de la cea mai fragedă vrîstă, de la 3 ani, trebuia, să învețe nobila limbă ungurească, să o sugă o dată cu laptele, să devină pe nesimțite Unguri cu inima și cu sufletul, să și urască neamul lor, să se treziască ieniceri, susținatori ai statului și distrugători ai părinților lor. Atunci să luaseră măsuri, ca prin colonizare să desnaționalizeze pe Slavii și pe Români, să schimbe pe unii pâlcuri, pâlcuri și să-i așeze în regimii compacte maghiare; iar în locul lor să trimeată Unguri; să trimeteau regimente ungurești în garnizoane prin satele românești, ca ast-fel, stînd mai mult timp, să accelereze opera de distrugere a naționalităților; mai mult, pentru ca scopul să fie ajuns mai în grabă, să promitea țăranilor români și slavii pămînturi, desființarea șerbiciei, toate bunurile lumii, îi făcea nobili pe toți, cu singura condițiune, să se declare Unguri. Ast-fel prin aceste proceduri numărul Ungurilor a crescut în mod surprinzător; statisticile lor număra 6,200,000 Unguri neaoși, pe cînd în realitate abea ajung la $\frac{2}{3}$ din acest număr; ei însă în înțelepciunea lor comptéză ca Ungur pe orî-cine știe, să îndruge câte-va vorbe maghiare; deci peste $\frac{1}{3}$ din această sumă sunt ungurizați, fără voia și știrea lui -D-zeu, pe care, pentru mai multă siguranță, l-au maghiarizat. Ast-fel ei cred, că vor schimba fața lumii!

Pe când Ungurii făuriau ast-fel de arme, cu care sperau, că vor distruge pe Români, fără ca aceștia să bage de seamă, ba chiar cu conșimțământul lor; căci ce este drept, Români rămaseră nedumiriți, când vedeau atâtă marini-mie și bună-voință, din partea foștilor lor asu-paratori și pentru un lucru atât de simplu, să le învețe limba; mai în urmă însă înțeleseră pri-mejdia și scopul dragosteii ungurești; pricepură, că chiar în așa botezatul bine să ascunde cea mai distrugătoare otravă, că concesiunile favora-bile era pulberea, care acoperă hapurile amare pen-tru a fi înghițite; decă fie-care și di-se: Timeo Danaos et dona ferentes.

De almintrelea inteligența românească și pre-cisa, pe di ce trecea, idealul și în anul 1834 Episcopii Ión *Lemenyi* și *V. Moga* reimprospă-téză desideratele Românilor, sprijinite de astă-dată prin probe juridice, istorice, sociale și filo-sofice; ei cereau de la Impărat «ca națiunea ro-mânească, care întrece cu mulțimea, pe cele-l-alte națiuni și pórtă, în mai mare măsură, greutățile rășboiului și ale păceii, fără a avea vre-un drept cetățenesc, să se recunoscă de națiune de sine stătătoare și întru tóte egală celor-l-alte trei na-țiuni». *) Păcat numai că *Lemenyi* n'a fost con-stant și prin purtarea sea posterióră a lăsat mult de dorit.

În anul 1838 Români câștigă un puternic a-

*) *A. Papiu* op. c. II.

părător, care a contribuit puternic la redeşterarea conștiinței naționale, a încălzit inimile, a censurat pe cei slabi de spirit, a batjocorit pe cei lași, a ridicat drapelul națiunii românești, a îndemnat la luptă și la rezistență.—Acésta este «*Gazeta Transilvaniei*» întâiul organ politic peste munți. Acéastă gazetă a renăscut un popor.

Deci dar 2 curențe puternice se accentuează peste munți: curentul român a cărui drapel era «*Gazeta Transilvaniei*» și cel unguresc al cărui conducător era Kossuth cu gazeta «*Pesti Hirlap*» înființată tot în același timp. Ambele curențe cresc, devin amenințătoare și într'un moment se ciocnesc cu furie, scântiează focul răscólei, este *Revoluțiunea de la 1848*, la a cărei inverșunare a contribuit în prima linie, miserabila stare economică a Românilor și dorința lor prin urmare de a scăpa de robie și a deveni proprietari, stăpini pe pământul lor.

Curentul de deșteptare al Românilor, în fața primejdiei nimicitoare din partea Ungurilor, și ajunge apogeul în acest timp. Cu cât apăsarea e mai mare, cu atit mai puternic se manifestă reacțiunea. Ungurii făceau legi, ca limba ungurească să fie singura limbă oficială a întregii țări; Românii protesteau; chiar și streinii imparțiale ca Sasul Ludovic *Roth* susține sus și tare, că *în Transilvania nu e cu putință să fie altă limbă oficială de cât cea românească, pentru că*

Românii sunt în mare majoritate; el susține chiar o Daco-Românie, în care celelalte naționalități ar fi tolerate*); dar Ungurii voiau o Ungarie mare, tare și independentă; deci hotărâsc Unirea Transilvaniei cu ei și maghiarizarea Românilor.

În 13 Martie 1848 izbucnește revoluțiunea în Viena; Metternich cade și absolutismul este în primejdie; în 15 scânteia sare la Pesta și se aprinde gróznic prin ațâțările entusiastice ale lui *Petőfy, Wasváry* și *Jókai*. Ungurii reușesc de o dată și își măresc pretențiunile; independența și ministeriul național este recunoscut; iar acum din cuceriți devin cuceritori, din supuși asupritori; au isbutit, să își câștige viața politică neatârnată și voră, să pecetluiască acest drept sacru cu un sacrilegiu: robia politică a celorlalte naționalități conlocuitoare—Românii și Slavii să fie desnaționalități; deci Ungurii, conduși de liberalul calău Kossuth, hotărâseră omorirea națiunelor nemaghiare.

Sentința condamnătoare era oribilă și un fior de mórte cuprinsese pe cei osândiți.

Ce stranie politică! Cei care au suferit asuprirea și prin muncă uriașă își au câștigat ceea ce voiau, să divină ei asupritori și calăii celorlalte naționalități: căci acesta însemna unirea Transilvaniei cu Ungaria, limba ungerescă obligatorie în toate afacerile vieții publice, în admi-

*) *A. Papiu op. c. II 179—187.*

nistrație, justiție, pînă și în biserică și școlă; Românii să se rîde Dumnezeului lor ungurește, să învețe în școlă a'și desprețui neamul; să fie o singură limbă, diceau ei, pentru înlesnirea statului, ca cum noțiunea de stat ar fi ultimul scop, iar nu un mijloc pentru ocrotire, ca ast-fel popóarele să 'și desvólte comóra gândirii lor pentru buna lor stare morală și materială.

Constituția Ungurilor din 1848 și chiar cea de adî numai cu numele este liberală; în realitate ea cuprinde sentința de mórte a marelui majorității slave și române. *Peste 12,000,000 locuitori sunt înjunghiați politicește pe altarul ungurismului. Infiorătoare hecatombă !!*

Planurile Ungurilor erau urieșe și în fanatismul lor exagerat ei credeau, că vor putea realiza tóte utopiile politice: independența lor politică și înjosirea Austriei; iar alătura cu această sîntă năzuință, distrugerea celor-lalte naționalități, seú mai bine asimilarea lor; de acea mișcarea eminentemente salutară a revoluțiunei în Ungaria are acest caracter straniu, bizar chiar incoprehensibil pentru o minte sănătósă. Ungurii voiau, să arunce încă de atunci lanțurile robiei lor asupra Românilor și Slavilor; voiau să fie liberi, pentru a robi pe cei slabi. Cei mai slabi însă erau cei mai numeroși, care fiind atăcați. în tot ce are un popor mai scump, presimțind nimicirea, să îmbărbătează și 'și pun nădejdea lor în Austria de-o potrivă atăcată. Cro-

ații sub *Jelacici*; Sêrbii, Slavonii de mędă-nópte sub *Hurban, Hodzsa* și *Stur*; apoi Românii sub *Avram Iancu*, inpinși cu toții de aceleași simțiminte și primejdiî luptară pentru libertate și adevărată egalitate și încinseră cu un cerc de foc pe Ungurî.

Solidaritatea și aspirațiunile lor comune sê pot vedea chiar din manifestul generalului sêrbo-croat *Stratimirovici* «Noî ne luptăm în contra celor-carî calcă în picióre constituția, în contra aceloră carî nu voiesc libertatea de cât pentru ei, care întrebuintéză în folosul lor tesaurul umplut cu sudorile Siavilor, Germanilor, și Românilor». *)

Furia cea măi mare a Ungurilor era îndreptată în potriva Românilor, care amenințau elementul unguresc din Transilvania; lor le era frică, ca să nu să admită aici principiul constituțional, adică o representațiune națională întemeiată pe egalitatea aritmetică; căci Românii ar fi avut atunci o majoritate absolut zdrobitoare pentru Ungurî; de acea ei cereau «desființarea Transilvaniei ca țeră și contopirea ei într'o Ungarie mare și tare; stingerea naționalităților și prefacerea lor în Ungurî și în urmă independența Ungariei și ruperea ei definitivă de monarhia Austriacă». **)

Românii credeau în sinceritatea Ungurilor ***)

*) *Louis Leger* *Historie de l'Autriche* 519.

**) *A. Papiu* op. c. 73.

***) „*Organul luminărei*“ a susținut la început unirea; asemenea și „*Fôia Pentru minte, inimă și literatură*“ cu credință că guvernul nu va atinge libertatea națională, scôla, biserica; iar legile sê vor publica în câte 4 limbele.

că vor șterge iobăgia, vor aduce libertatea și egalitatea; prin urmare așteptați fericirea de la aceștia până la 25 Martie, când apare o proclamațiune-programă, care cuprindea dorințele Românilor și anume: *Congres național român; libertatea individuală prin ștergerea iobăgiei; libertatea națională prin reșederea națiunii române în drepturile sêle, de a avea dregători și deputați naționali în Dieta țerei.* Această proclamațiune, care devine programa de luptă, era redactată de Simion Barnuțiu *)

Semnalul era dat. Din toate centrele de cultură, de la Sibiu la Oșorhei, de la Blaj la Abrud, de la Cluj la Brașov, prin toate satele și orașelele tinerimea română s-a pus în fruntea mișcării naționale, sprijinită pe dreptate și adevăr, pe principiile sfinte ale liberalismului—talismanul sec. XIX. Tinerii români șic, ca Avram Iancu, Samuel Poruțiu, Tordășanu, Micheș, Buteanul, Papiu etc. etc., însuflețiți de un Aron Pumnul, Simion Barnuțiu, Rațiu și Ciparu, cutreierară întreaga țară până în locurile cele mai îndepărtate ale Ardealului, deșteptând conștiința națională și demonstrând primejdia de mörte, ce amenința prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, fără consimțimântul marelui majorității a Românilor—în folosul inimei minorități ungurești.

Ungurii erau înfuriați; Români entuziasmați; era vorba de viață și de mörte pentru unii și

*) Papiu Ilarian op. c. cf. Bariț II 84.

pentru alții. Să hotărise o adunare a întregii suflări românești la Blaj, în ziua de 3¹⁵ Maiu, pentru a protesta contra Ungurilor. *) Furia Ungurilor era mare: se deșteptaseră Români; deci guvernul proclamă starea de asediu; jurnalele amenințau cu 80,000 Secuți, care vor zdrobi pe împotrivitori; administrația puse să se ridice turci și spânzurători pentru a intimida; armatele stăteau gata la orice moment; episcopii români din Blaj **) și Sibiu primiseră ordin ca să oprască pe preoți și pe credincioși; podurile de pe Mureș, Târnave, Arieș, Someș se stricaseră. Și toate acestea pregătiri monstruoase se făceau pentru a împedea o adunare pacinică, legală, permisă de chiar constituția ungurească.

Un entusiasm indescriptibil cuprinsese inimile tuturor Românilor, din toate unghiurile țărilor ocupate de ei, de pe ambele laturi ale Carpaților. «Din toate părțile cele mai depărtate ale țerei, cu merinde în spate; cu peptul aprins de dorul libertății naționale; cu tineri conducători în frunte — în frunte cu preoții cei mulți, care erau adevărații părinți și păstori ai poporului; cu speranța în Dumnezeu și într'un viitor mai frumos al Românilor, înfruntând toate amenință-

*) Această adunare trebuia să aibă loc în ziua de Duminică Tomăi 18³⁰ Aprilie, când s'a ținut numai o consfătuire, fixându-se cu învoirea guvernului ziua de 3¹⁵ Maiu.

**) Trebuie să notăm încă o dată, că episcopul Blajului Leményi n'a avut o purtare tocmai corectă și este lăsat cu totul în umbră de colegul său de la Sibiu vrednicul Șaguna.

rile, decretele, maltratările inamicilor — așa alergău Românii din toate părțile țerei, tot glóte la Blaj, la adunarea Românilor din totă țera.»

Peste 50,000 Români luară parte la cea mai măreață și cea mai sublimă adunare națională. Echoul era puternic; el s'guduise întréga româ-nime. Pe lângă inteligența românească de dincolo de munți la această sfântă s'rbare—s'rbarea desrobirei fraților noștri—luară parte și fruntașii inteligenței de dincoace de munți, de la noi: un Treb. Laurian, P. Suciú, V. Maiorescu, Ión Maiorescu a fost împedecat de guvernul nostru, era inspector al scólelor; apoi G. Sion, Contele Lascar Rosetti etc. participară la această adunare; unii lucrând din r'șputeri pentru triumful adev'rului; alții admirând voința și devotamentul poporului, care a înfrutat toate uneltirele, mașinațiunile, persecuțiunile și grozăviile guvernului—înțeleg guvernul unguresc.!

Nu mă voiú încerca, să descriú aspectul adunării, ideile și simțimintele, ce s'guduiaú nervii tuturor în aceste momente hotărítóre, când era în joc viața unui popor, a 3,000,000 loc. Mă este imposibil; un lucru însă este vrednic de notat și de ținut minte pentru totdeauna: 50,000 Români erau de față, spiritul și inima lor era agitatá, miseriile trecute și presente clo-cotiaú adânc în inima lor, gata să isbucniască la orí-ce moment și totuși liniște perfectă, serio-sitate desávirișită, un bun simț și o prudență

adevărat romană. Chiar streinii și reprezentanții guvernului au recunoscut această purtare vrednică de admirat a Românilor; Generalul Schurter, răpit de purtarea cea minunată a poporului, declară public în adunare că «de când este a vădut multe adunări de popor prin Elveția, Alsacia etc.; dar adunare de popor atît de numerosă, care totuși să fie condusă întru atîta lenitate, să documenteze atîta cultură, atîta seriozitate, atîta entusiasm nobil, n'a vădut în tótă Europa». *)

Eroul acestei adunări, fără seamăn în analele românești, sufletul mulțimei a fost Simion Barnuț. Discursul rostit de dînsul cu această ocaziune este un cap d'operă de simținiment și patriotism. Acest discurs trebuie citit și recitit cât de des, iar mai ales tinerimea trebuie, să'l învețe pe de rost chiar; căci cuprinde o comoră nesecată de patriotism și idei naționale. Iată începutul:

Frați Români! Cine nu se închină înaintea înălțimei omenești, când se uită la această adunare măreață, care face să salte de bucurie inima fie-căruî Român bun, și însuflă respect și spaîmă celor ce nu vor libertatea ómenilor și urăsc pe Români! Cine va mai putea dice, că Românu nu dorește o stare mai fericită, că pe el nu 'l mișcă nici versul cel dulce de libertate, nici chiar sentința de mórte, care 'i se prepară în adunările ungurești?

Ce judecați Fraților! au decă presimțesc rîndunelele apropierea verei și a ernei și animalele furtuna cea grea, și decă unii ómenî 'și spun mai înainte chiar și ora morței: o ginte întregă să nu presimță pericolul, ce 'i să amenință, un popor întreg să stea nemișcat ca piatra, când 'i bate ora fericirei, și să tacă ca un surd și mut când i să trage campăna de mórte? Acesta ar fi

*) A. Papiu op. c. II 231 cfr. Bariț op. c.

un lucru în contra. naturii și de tot cu neputință; inima Românilor a bătut tot-de-a-una pentru libertate, și ecă-îi vedem și acum cu multă bucurie, cum s'au deșteptat și cu ce uniune minunată s'au legat, că nu vor mai suferi, ca să-î calce în picioare alte națiuni; ei se adunară cu cugetul de a-și vindeca (câștiga) drepturile, care le usurpă Ungurii, Secuții și Sașii de sute de ani, și ca să 'și apere de perirea venitoare acel drept neînstrăinat, de care nici Gotul nu cuteză să se atingă, nici Hunul cel sălbatic, nici Turcul necredincios; iar acum cei Unguri liberali ne o spun în față, că vor să-î iee astă-qi în epoca frăției și a libertății! etc. etc.

Cine nu știe de asemenea cântecul eroic al Românilor de Andrei Mureșianu:

„Descéptă-te Române, din somnul cel de mórte,
„În care te amortiră barbarii de tirani,
„Acum ver nici o dată urđiesce ți altă sórte,
„La care să se închine și cruđii tēi dușmani“ etc.

Conclusiunile mărețe și în veci memorabile ale adunării de la ³₁₅ Maiu redactate de ilustrul A. Treb. Laurian sunt:

«Națiunea Română rezemată pe principiul libertății, egalității și fraternității pretinde independența sea națională în respectul politic, ca să figureze în numele seú; ca Națiunea română să 'și aibă reprezentanții seí la Dieta Țerei, în proporțiune cu numărul seú; să 'și aibă dregătorii seí în tóte ramurile administrative, judecătorești și militare în aceiași proporție; să sēserviască cu limba sea în tóte lucrurile, ce se ating de dēnsa atât în legislațiune, cât și în administrație. Ea pretinde pe tot anul o adunare națională generală».

Cele-l-alte puncte în resumat cuprind:

Recunóșterea bisericeii române și a unui sinod general anual compus din mirenii și clericii, cari să conducă biserica și să aleagă pe episcopii;

Desființarea Robiei = Iobăgiei, fără nici o despăgubire, și a dijmelor;

Libertatea industria'ă, comercială, desființarea breslelor, a privilegiilor și a vămilor de la graniță;

Libertatea de a vorbi, de a scrie și tipări fără nici o censură;

«Libertatea individuală și a întrunirilor politice:

Infiiințarea tribunalelor de jurați, înarmarea poporului, séu garda națională, cu oficeri români; revizuirea proprietăților; salariarea clerului din budgetul statului;

Infiiințarea scólelor române pe la tóte satele și orașele, a ginnaziilor, institute'or militare și tehnice și a seminariilor preotești, precum și a unei *Universități Române* dotate din casa statului, în proporțiunea poporului contribuente, în dreptul deplin de a 'și alege directori și profesori și de a 'și sistemisa învățaturile, după un plan scolastic și cu libertatea de a învăța».

Sarcinile publice purtate de toți, proporțional cu averea și ștergerea privilegiilor;

Facerea unei constituțiuni pentru Transilvania;

În fine ca chestiunea unirei Transilvaniei cu Ungaria să nu fie luată în desbatere, fără de participarea reprezentanților Românilor constituiți ca națiune. La din contră Națiunea Română protestéză cu solemnitate.

Aceste desiderate séu conclușiuni fură primi-

te cu un entusiasm indiscripțibil. Ele sunt opera lui Laurian, Barnuț și a bătrânului Bariț.

În urma acestora s'a ales o delegațiune, sub președința lui Șagună, ca să aducă desideratele Românilor la cunoștința împăratului; alta, sub președința lui Lemenyi, mai numerosă, care să le așterne Dietei locale și în fine să institui și un comitet de acțiune. Punctele enumerate constituie: «*Declarațiunea drepturilor Națiunii Române*».

În tot decursul adunării s'a manifestat o încredere sinceră în Impăratul Austriei, de la care aștepta ușurare. Acesta se poate vedea din jurământul *) depus de fie-care Român cu această ocaziune, și pe care Românii l'au păstrat cu sfințenie în toate împrejurările critice, prin care a trecut împărăția în aceste timpuri de crude încercări; sinceritatea și devotamentul Românilor a fost răsplătite cu neagra ingratitude și împărătească nepăsare. Și au făcut datoria; să se supună deci!

*) Iată jurământul :

„Eu N. N. jur în numele Tatălui și al fiului și al Spiritului sfânt, D-zeului celui viu, cum că voi fi pururea credincios Impăratului Austriei și Marelui Principe Ferdinand I și Augustei Case Austriace, amicilor Majestății și ai Patriei voi fi amic și inamicilor inimic; cum-că ca Român voi susține Națiunea noastră Română pe calea dreaptă și legiuită și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asupririi; nu voi lucra nici o dată în contra drepturilor și a intereselor Națiunii Române, ci voi ține și voi apăra legea și limba noastră română, precum și Libertatea, Egalitatea și Frățietatea; pe aceste principii voi respecta toate Națiunile Ardeleni, poftind egală respectare de la dăsele; nu voi încerca să asupresc pe nimeni, dar nici nu voi suferi să ne asupriască nimeni; voi contribui după putință la des-

fințarea Iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerțului, la pădirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al Națiunii Române și al Patriei noastre. Așa să-mi ajute D-zeu și să-mi dea mântuire sufletului meu. Amin“. *)

Cum am văzut, adunarea de la Blaj este sublimă și fără asemănare importantă în anele noastre naționale; iar discuțiunile înflăcărâte și patriotice ținute cu această ocaziune, discursurile ascultate cu sfințenie de toți cei prezenți, ne demonstrează în mod evident, că Românii să deșteptaseră din somnul uitării, că arătaseră lumii, că sunt conșcii de menirea și puterea lor și prin urmare sunt în drept, să aștepte, ca sora-le dreptății să îi lumineze și să îi încălzească cu razele sale bine-făcătoare, că adevărul și binele se va impune și barbaților politici maghiari.

Unii aveau poate speranță și câțiva n'au pierdut-o nici acum, că Ungurii voiesc bine Românilor; de aceea aceștia așteptau cu încredere; cei mai mulți însă cu inima înghețată; le era chiar frică să cugete, că legitimizele lor cereri și drepturi vor fi satisfăcute; ei se aflau atunci în acele momente psihice, în acea așteptare amestecată cu teroare și speranță, ce însoțește pururea îndeplinirea unui ideal, pentru care cine-va luptă cu convingere, înlătură toate dificultățile, și consumă toate forțele și astfel pus în imposibilitate, istovit, așteaptă hotărârea nemilosei sorți.

Dieta era convocată pentru ziua de 30 Maiu

*) Vezi **Papiru** op. c. II. 204—265 cfr. mai ales **Bariț** op. c. vol. II care cuprinde și desfășurarea evenimentelor de la 1848 seq. Un rezumat în **Lezer** op. c. 516 seq.

și unul din punctele principale, ce avea să hotărască, era și chestiunea Unirii Transilvaniei cu Ungaria, conform noii constituțiuni ungu-rești. Delegațiunea Românilor, compusă din 120 patrioți, sub conducerea episcopului Lemenyi ajutat de avocatul Bohoțel prezentară Dietei desideratele adunării de la Blaj. O tăcere adâncă și sinistră, o liniște mortală cuprinsese toate inimile, era liniștea profundă înainte—mergătoare unui uragan distrugător.

Infine sentința omorătoare se dete: cererile Românilor sunt respinse; iar Unirea necondiționată a Transilvaniei cu Ungaria se votază în unanimitate.

Ziua de 30 Maiu 1848 însemnă: Finis Transilvaniae. Fatală sentință!

Delegațiunea trimisă la împărat, asemenea n'avu nici un rezultat; căci Viena era în prada revoluțiunii populare; iar împăratul și căuta mântuirea sea fugind din capitală la Innsbruck.

Românii perdeau ast-fel și ultima speranță, nerămânându-le de cât tot vechea cale, de a și înscrie programa lor cu sânge răsbunător în Istorie, sub conducerea eroului munților *Avram Iancu*, care declara tuturor fraților sei: «de azi înainte numai de mine și de împărat să ascultați.» *)

Aceleași cause adusesse pe Sêrbi, Croați și

*) T. Frâncu și Candrea: *Românii din munții apuseni (Moșii)* pag. 298.

Slavonî, la desperare ca să 'și apere libertatea și naționalitatea cu arma, sub conducerea viteazului *Jelacici*—banul Croației

Cu venirea la putere a fanaticului *Kossuth* (25 Septembrie în urma demisionării lui *Batthyany*) sortii erau aruncați. Răsboiul națiunilor subjuga-te și amenințate cu distrugerea totală izbucnește, răsboiul crâncen, în care pasiunile, miseria, desperarea, avânturile nobile de un ideal măreț, propriu fie-cărei naționalități, îmboldește pe cei a-supriți, să comită și scene înfiorătoare. Ungurii se luptară cu Sârbii, Croații, Slavonii, Români, cu Austriacii, de care nu numai că voia, să se declare independenți, dar voia, decă s'ar putea, să'i supue sub stăpînirea lor. Împăratul *Ferdinand* și pusese speranțele se-le și ale dinastiei în cei atăcați de o potrivă de Unguri decă aceștia erau aliați de drept și de interes ai dinastiei. Totuși împrejurările erau grele și bolnăviciosul împărat abdică la 2 Decembrie, iar locul lui îl ocupă nepotul său *Francisc Iosef*. Nu vom insista mai mult asupra răsboiului, în care cât de colo se vede, că Ungurii vor fi zdrobiți cu tot ajutorul, ce îl au avut de la mulți generali Poloni, cari organiza și conduceau armatele lor. Mai pretutindenea Ungurii au fost crunt bătuți și erau siliți, să 'și mute capitala, după fie-care înfrângere, de la Pesta la Segedin, apoi la Arad și în fine la Debrețin. În definitiv ochii li se deschisera și cu tot șovi-

nismul lor pricepură, că în acest războiul statul lor va fi distrus; deci Kossuth și ai săi declară la Debrețin 1849 ultima capitală, că sunt gata să asculte cererile Românilor, așa cum fusese formulate la Blaj. Era târziu. Ungurii primesc lovitura de mărte de la Ruși (25 Sept. 1849), cari veniseră în ajutorul Austriecilor. Liniștea restabilită este menținută prin teroarea cea mai înfiorătoare; patrioții Ungurilor plătiră cu capetele lor fanatismul lor esagerat și ar fi trebuit să învețe, că pe lângă ei mai sunt și alte popore, care au drept la lumina zilei.

Absolutismul (1849-60) și reia locul cu mai multă putere asupra tuturor poporelor. Ungurii și espieză greșelele în genunchiați înaintea Austriecilor. Croații, Serbii și Români, luptători aprigi pentru tron, dinastie și naționalitate, perdând ultima lor speranță: ocrotirea din partea împăratului, primiră o lecțiune, din cele mai instructive, că adică scăparea lor residă în ei și în alianța sinceră a celor asupriți, pentru a impune, iar nu a cerșători cele ce li sã cuvine: dreptul de viață și libera lor dezvoltare.

Constituția austriacă din 4 Martie 1849 cuprinde multe principii moderne și guvernul se lăuda, că ea «va servi de scut al libertății, garanție a puterii, a gloriei și a unității monarchiei». *)

Acestea erau scrise pe hârtie, în practică mi-

*) Louis Leger op. c.

niștrii *) și rescriptele imperiale au înlăturat'o, făcând să troneze centralismul și germanizarea pe scara cea mai întinsă. Acastă sistemă politică a cauzat cel mai mare rău Austriei; popórele monarhiei suferiaú și căutaú orí-ce ocașione, ca să alunge jugul germanismului. Sistema se schimbă în anul 1860 cu Constituția **) ale cărei principii sunt și astă-đi în vigóre—elementul german favorizat, iar cele-l-alte oprimate.

Austria 'și menține atot puternicia sea pênă în anul 1866, când fu bătută cu desăvîrșire de Prusia la *Koenigraetz* și *Sadova*, când tóte popórele monarhiei respirară în pace și cređură, că a sosit timpul, de a'si vedea idealul lor realizat. Ungurii, Cehii, Croații, Sêrbi, Românii etc. se mișcară; Austria decí scăpase de o mare primejdie și alta nouă amenința, să o înghiță cu desăvîrșire. În aceste împrejurări Austria 'și găsește scăpare la Unguri, cu care face alianța cunoscută sub numele de *Dualism—Ausgleich*. Imperiul Austro-Maghiar 'și ia naștere.

Românii transcarpatini sub dualismul Austro-maghiar 1867. *)**

Visul Ungurilor deveni o realitate. Austria umilită a fost silită, să recunóscă independența

*) Schwarzenberg succesorul politic al lui Metternich, Stadion, Al. Bach, Buol-Schauenstein etc.

**) Constituția este opera miniștrilor Goluchowski și Schmerling.

***) **Beust** și **Fr. Deak** — Român macedonean, mare patriot maghiar, sunt autorii actului dualistic.

Ungariei cu regele seü, care este împăratul Austriei, cu minister separat unguresc, cu parlament, cu toate prerogativele unui stat de sine stă-tător. Lungă a fost robia politică a Ungurilor, de la 1526—1867—340 ani. Și de astă-dată Austria sacrifică pe toate cele-lalte popóre. Ce curiosă lecțiune! Trădătorii și antedinaștii sunt răsplătiți, iar luptătorii sinceri și susșitorii tronului și ai dinastiei sunt jertfiți pe altarul unguurismului.

Ast-fel Ungurii devin a tot puternici în jumătatea S. E a monarșiei și susșinuți de Austriei voiesc, să pue în practică fantasiile escen-trice ale visionarilor lor politici Kossuth, Wes-seleny: transformarea tuturor nașionalitășilor în Unguri pe toate căile și prin toate mijlocele. Ceeace n'aü putut, să realizeze la 1848 vor, să înde-pliniască acum s'aü și pus pe lucru.

Singura consecinșă bună a mișcării de la 1848 a fost desfiinșarea iobăgiei și posibilitatea de a deveni proprietari și Români pe pământurile u-date cu sângele și sudórea lor.

Împroprietărirea țeranilor români s'a făcut de Austriei, de aceea dragostea lor pentru «drăgușul de împărat» este tot vie în inima lor, cu toate că drăgușul de împărat ı a sacrificat Ungurilor. Acum primejdia cea mai mare ameninșă pe frașii noștri de peste Carpați. Ei sunt siliți cu forșă să se maghiarizeze, să și piardă fiinșă și individualitatea lor.

Tóte legile favorabile naționalităților, pe care Ungurii s'au obligat, să le respecte, sunt călcate în picioare, de descendenții sêlbaticilor Ungurî, cu o furie asiatică; și chiar legile din 1867 și 1868, făcute atunci într'un elan de liberalism, sêu pentru a fi numai pe hârtie, ca să se pótă lăuda lumei sunt anulate; Căci:

Constituția și legea electorală *) este ast-fel întocmită, că Ungurii sunt privilegiați în mod bătător la ochi: maximum 4000 cetățeni ungurî sau secuî au dreptul să aleagă un deputat, și 60,000 Români abia pot, să 'și aleagă unul; 15 Români decî abia sunt egalî cu 1 Ungur; apoi cercurile electorale, administrative și judecătorești s'au întocmit ast-fel, ca să fie spre binele și îndemânarea Ungurilor și în defavórea Românilor; ast-fel peste 100 cercuri electorale cu unanimitate compactă românească vêdênd scandalurile, abuzurile, corupțiunea, vêrsările de sânge, devastările etc. s'au hotărit, să se abțină de la vot—inaugurând așa đisa politică de pasivitate; 3,000,000 Români decî nu au reprezentanți în parlament și cum ar putea să aibă?

Românii fiind politicește sub Ungurî, tot ce aceștia hotărăsc în parlament, este lege și Românii sunt omoriți în mod legal.

În timpul din urmă prigonirile Ungurilor con-

---

*) A se citi cap: „Legea electorală“ în Memoriul din Sibiu pag. 76 seq.

tra Românilor aŭ trecut orî-ce barieră și se e-
sercită în tótă brutala lor barbarie, spre pier-
derea nefericitului popor românesc. Așa: deși
există o lege pentru ocrotirea naționalităților;
ca adică naționalitatea și limba fie-cărui popor
să fie garantată, ca în scólă, în biserică, admi-
nistrație, în viața publică acea limbă să se în-
întrebuințeze, care este vorbită de majoritatea
locuitorilor și fie-care cetățean să nu fie con-
strâns a învăța altă limbă de cât a neamului seŭ;
cu tóte acestea, prin dispoziți și ordine minis-
teriale, limba ungurească este impusă în mod
obligatoriu, măi pretutindenea, nu numai în scó-
lele secundare, ci și în cele primare, chiar
în acele comune, unde nu se află nici un Ungur;
așa că copiii sunt siliți, să învețe o limbă stre-
ină și nefolositoare pentru viață, câte 18 ceasuri
pe săptămână. Și trebuie să notăm, că tóte scó-
lele sunt întreținute de Români, seŭ din fon-
duri confesionale, în care Ungurii, după lege și
dreptate, nu ar trebui să se amestice; dar ce le
pasă lor de lege și de dreptate? Români ast-
fel sunt siliți să contribuie ei înșiși la otrăvirea
morală a fiilor lor. Oribile dictu!

Măi mult chiar; măi zilele trecute s'a votat de
parlamentul unguresc, în aplausele unanime și
cu un entusiasm indescrribil o lege, care este
menită, să omóre cu desăvîrșire pe frații noștri;
este vorba de « *Asilele de copii* » = *Kisdedov*;
ast-fel guvernul se amestecă în înseși afacerile
familiare, obligând pe părinți, să 'și trimeată de la
vrâsta de 3 ani pe micii lor copilași, cari abia

știu să îngâne câte-va vorbe în dulcea limbă părintească, să 'i trimeată la aceste asile, mai bine le ar fi botezat esilurî ca să învețe limba ungurească. Lege monstruósă, din tóte punctele de vedere; condamnată de toți pedagogii și blestemată de tótă suflarea românească, care din tóte părțile s'a manifestat cu tărie în contra ei, demonstrând primejdia. «Fragedele vlăstare ale părinților nemaghiarî vor fi decî modelate cu forța, după calapodul firei aspre maghiare; ele vor șopti rugăciunile lor într'o limbă necunoscută și vor perde cunoștința neamului și născătorilor lor; șovinismul maghiar cere Ienicerî, pentru ca să nu se pótă dice, că aũ rămas mai pe Ujósij / dentr'Osmanlii / de vrodinióră » *) cu cari se înrudesc din punct de vedere etnic.

Acéstă operă de distrugere a neamului românesc să urmărește și prin biserică. În tótă Europa cultă toleranța religiósă, cel mai mare câștig al timpurilor moderne, este o axiomă; peste munți în Transilvania chiar axiomele sunt discutate și interpretate. Deși biserica prin lege este autonomă, totuși în fapt limba maghiară este impusă în serviciul divin și în administrație; numai acei preoți și superiori sunt ocrotiți, cari lucréză în sensul șovinismului unguresc, spre nimicirea credincioșilor; iar nu pentru conducerea și îndreptarea lor pe calea moralității și a bunului traiu.

*) Memoriul studenților români 45—46.

Abusul, desfrêul și prigonirile cele mai scandalose, se esercită pe scara cea mai întinsă în administrație și justiție; așa am putea dice, că acestea sunt normele conducătoare, iar nu legea și dreptatea. Toți funcționarii sunt Unguri și nici un act nu este valabil, nici o petițiune nu este primită la nici un oficiu, decât nu este scrisă ungurește; cu toate că și în această privință legea naționalităților este favorabilă Românilor. Sunt comune românești, unde nu știe nimeni ungurește, afară de notar și cu toate acestea toate actele trebuie făcute în limba ungurească.

Abusul este strigător la cer în justiție; toți judecătorii sunt Unguri, care nu pricep limba și obiceiurile poporului; la judecătorii, la tribunale, curți, jurați, totul se pertractează ungurește, deși în marea majoritate a cazurilor, se judecă afaceri privitoare la Români, cari după lege și espun plângerile și reclamațiunile lor în limba română, iar cei chemați să se pronunțe ascultă cu nepăsare tânguiriile și plângerile nefericiților înpricinați, cu nepăsare și nepricepere adevărat ungurească și numai din când în când vre un nobil ușier său servitor tâlmăcește, pe cât poate și înțelege, ce vrea să dică Românul și deci dreptatea devine nedreptate și vice-versa, mai cu deosebire când vre-un Român are nenorocirea, să fie în proces cu vre-un Ungur.

Injustiția este la culme în procesele de presă; căci în contra presei și a ómenilor politici ro-

mâni, guvernul unguresc a pornit góne mai crâncene și mai furióse ca ale păgânilor în contra creștinilor; căci ei știu bine, că gazetele prin protestele și criticile amare dar juste, ce fac, demaschiază đilnic politica perfidă ungurească și arată primejdia. Presa este drapelul opiniunii publice, iar peste munți și al naționalității; deci presa română trebuie nimicită đic Ungurii; așa pentru cea mai neofensivă notiță, *care să pare numai* că atacă fantastica «ideie de Stat maghiar» să intentéză proces de presă și autorul este condamnat cu siguranță la închisóre; pentru cea mai mică alusiune în discuțiuni séu întruniri publice, se face proces de ațâțare la revoltă și cel acuzat este condamnat; temnițele ungurești sunt pline de Români și o panică grozavă domnește peste munți la frații noștri, cari au ajuns să se teamă pênă și de umbra lor.

Décă ar trăi *Dante* și ar voi, să descrie nu infernul de pe cea-l-altă lume, unde criminalii și păcătoșii se chinuesc cu pedepsele cele mai înfiorátore, ci ar voi să descrie infernul de pe lumea acesta, în care cei drepti și liniștiți sunt schingiuiți mai rău ca în infern, n'ar avea decât să se ducă peste Carpați și tablourile, ce le ar face ar înspăimânta lumea, ar sğudui opiniunea publică, ne ar înfățișa pe vecinii noștri, asuprații fraților noștri, cu culori mai oribile ca ale demonilor; căci cei din infern, se đice, că schingiesc pe cei vinovați, pe crimi-

nați, pe când Ungurii pe cei drepti, pe cei cari muncesc, și caută de afacerile lor, întreține statul cu munca, cu sudoarea și cu sângele lor; plătesc contribuțiuni și tot felul de angarale; dau 85,000 soldați români în armatele permanente și alți 200,000 în cea teritorială, soldați cari sunt gata la ori-ce moment, să și jertfiască viața pentru apărarea statului; și statul sugrumă pe părinții, frații și rudele voinicilor luptători și chiar pe ei îi va sugruma, când eliberați din armată, se vor duce pe la căminurile lor; și au făcut datoria, decî pot suferi!!

Înțelegem acum decî, că peste Carpați este un vulcan care clocotește gróznic în mănuntaiele întregii suflări românești și amenință să facă o erupțiune, cu atât mai furiósă și mai potopitoare, cu cât apăsarea l va înăbuși; mai curînd seú mai târziu va izbucni; decî pururea trebuie să fim gata, ca nu cum-va să ne apuce nepregătiți; căci cine știe ce cataclism înfiorător aduce ziua de mâine și ar fi o crimă să rămânem uimiți în fața primejdiei. Dar nu, Românul a dat probe că știe conduce evenimentele și nu se lasă să fie târit de dênsele în noianul nimicirei.

«Românul în veci nu va peri» și din tóte primejdiile el va ieși mai oțelit pentru viață; ca probă avem scânteia electrică, ce a sguduit întreaga românie, când tineretul universitar a inaugurat o instituțiune sublimă: «*Liga pentru u-*

nitatea culturală a Românilor», de la care atârână viitorul neamului nostru. Ideie mântuitoare. *Schulverein-ul* a renăscut pe Germani; le a mărit puterea și speranța; Liga românească are o misiune tot așa de măreață; prin cultură și solidaritate națională, ne vom întări și vom merge cu pași siguri, înfruntând toate piedicile, ținând piept tuturor vijăliilor.

«Voiește și veți putea», ȃice Românul.

Tote centrele culte românești voiesc și Bêrladul ocupă un loc de onore.

Inainte decî. . . . .

Kulturegylet-ului unguresc i sê opune *Liga pentru unitatea culturală și solidaritatea tuturor Românilor*.BCU Cluj / Central University Library Cluj

Lumineî ungurești, care orbește vederea, i sê opune lumina românească, care întărește și clarifică vederea. Care e de preferit?

F I N E